

TRGOVINSKA POLITIKA U 21. STOLJEĆU

Kulaš, Silvija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:277795>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Poslovna ekonomija – smjer Trgovina i međunarodno poslovanje

TRGOVINSKA POLITIKA U 21. STOLJEĆU

Diplomski rad

Silvija Kulaš

Zagreb, kolovoz, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Poslovna ekonomija – smjer Trgovina i međunarodno poslovanje

TRGOVINSKA POLITIKA U 21. STOLJEĆU

TRADE POLICY IN THE 21ST CENTURY

Diplomski rad

Silvija Kulaš, 0067554780

Mentor: prof. dr. sc. Vlatka Bilas

Zagreb, kolovoz, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Studentica:

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'SKURJ', written over a horizontal line.

U Zagrebu, 14. srpnja 2021.

(potpis)

SAŽETAK

U uvjetima globalizacije, naglašeni su trendovi liberalizacije međunarodne trgovine, kako na multilateralnoj, tako i na regionalnoj razini. Međutim, kada govorimo o suvremenim ekonomskim trendovima, sve su snažniji protekcionistički trendovi koji neizbježno utječu na promjene u ciljevima trgovinskih politika pa se mijenjaju i instrumenti kojima se trgovinska politika služi. Isto tako, sve prisutniji je i nastup trendova usporene globalizacije, tzv. *slowbalizacije* koja dovodi do uvjeta u kojima je i dalje postojan trend globalizacije koja se nastavlja, ali usporenim tempom. Takva usporena globalizacija posljedično dovodi i do nastupa trenda pojačane regionalizacije i stvaranja jačih veza na regionalnoj bazi. Cilj ovoga rada je odgovoriti na pitanje na koji način navedeni suvremeni trendovi utječu na promjenu provođenja trgovinskih politika, odnosno na primjetno jačanje protekcionističkih trendova. Poznata je činjenica da su SAD država s jednom od najjačih protekcionističkih politika, a aktualan je trgovinski rat koji se odvija između SAD i Kine zbog kojega su obje zemlje posegnule za implementiranjem niza protekcionističkih mjera koje uvelike utječu na promjenu njihovih trgovinskih politika. Stoga je za studiju slučaja izabran trgovinski rat između Kine i SAD-a kao primjer na kojemu će se ilustrirati mijenjanje trgovinske politike pod utjecajem suvremenih trendova. Dat će se uvid u uzroke trgovinskog rata, navesti sve što je njemu prethodilo te opisati njegov tijek, kao i posljedice koje su nastupile i mogu nastupiti obzirom na ishod istog.

Ključne riječi: protekcionizam, SAD, Kina

SUMMARY

In the context of globalization, the trends of international trade liberalization, both at the multilateral and regional levels, have been emphasized. However, when we talk about contemporary economic trends, there are increasingly strong protectionist trends that inevitably affect changes in trade policy goals, so the instruments used by trade policy are also changing. Also, the appearance of trends of slow globalization, the so-called *slowbalization* leading to conditions in which there is still a steady trend of globalization continuing, but at a slower pace. Such slow globalization consequently leads to the trend of increased regionalization and the creation of stronger ties on a regional basis. The aim of this paper is to answer the question of how these contemporary trends affect the change in the implementation of trade policies, and the noticeable strengthening of protectionist trends. It is a well-known fact that the United States is a country with one of the strongest protectionist policies, and the current trade war between the United States and China has led both countries to implement a series of protectionist measures that greatly affect changes in their trade policies. Therefore, the trade war between China and the United States was chosen for the case study as an example to illustrate the changing trade policy influenced by contemporary trends. It will provide insight into the causes of the trade war, list everything that preceded it and describe its course, as well as the consequences that have occurred and may occur regarding the outcome of the same.

Key words: protectionism, USA, China

Sadržaj

TRGOVINSKA POLITIKA U 21. STOLJEĆU	1
TRGOVINSKA POLITIKA U 21. STOLJEĆU	2
SAŽETAK	4
SUMMARY	5
1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Izvori i metode prikupljanja	1
1.3. Sadržaj i struktura rada.....	2
2. TEORIJSKI OKVIR TRGOVINSKE POLITIKE	3
2.1. Uloga i značaj trgovinske politike	3
2.2. Instrumenti trgovinske politike.....	4
2.3. Ciljevi trgovinske politike	7
3. TRGOVINSKA POLITIKA U OKVIRU SUVREMENIH TRENDOVA	9
3.1. Protekcionistički trendovi u 21. stoljeću	9
3.2. Trendovi usporene globalizacije	13
3.3. Multilateralna spram regionalnoj liberalizaciji međunarodne trgovine.....	17
3.4. Odnos suvremenih trgovinskih politika i drugih aktualnih ekonomskih politika .	20
4. STUDIJA SLUČAJA: TRGOVINSKI RAT NARODNE REPUBLIKE KINE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA	24
4.1. Pojmovno određenje trgovinskog rata.....	24
4.2. Uzroci trgovinskog rata Kine i SAD-a.....	26
4.2.1. Vanjskotrgovinska politika i ekonomija SAD-a i Kine	26
4.3. Posljedice trgovinskog rata Kine i SAD-a.....	33
4.4. Rješavanje trgovinskih sporova u okviru Svjetske trgovinske organizacije	35
4.4.1. Sistem rješavanja sporova u okviru Svjetske trgovinske organizacije	36

4.4.2. Intervencije Svjetske trgovinske organizacije u trgovinskom ratu Kine i SAD-a.....	38
4.4.2. Budućnost Svjetske trgovinske organizacije kao posrednika u trgovinskim sporovima	40
5. ZAKLJUČAK.....	41
POPIS LITERATURE	43
POPIS SLIKA.....	47
POPIS TABLICA	48
ŽIVOTOPIS	49

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

U uvjetima globalizacije, naglašeni su trendovi liberalizacije međunarodne trgovine, kako na multilateralnoj, tako i na regionalnoj razini. Međutim, kada govorimo o suvremenim ekonomskim trendovima, sve su snažniji protekcionistički trendovi koji neizbježno utječu na promjene u ciljevima trgovinskih politika pa se mijenjaju i instrumenti kojima se trgovinska politika služi. Isto tako, sve prisutniji je i nastup trendova usporene globalizacije, tzv. *slowbalizacije* koja dovodi do uvjeta u kojima je i dalje postojan trend globalizacije koja se nastavlja, ali usporenim tempom. Takva usporena globalizacija posljedično dovodi i do nastupa trenda pojačane regionalizacije i stvaranja jačih veza na regionalnoj bazi.

Cilj ovoga rada je odgovoriti na pitanje na koji način navedeni suvremeni trendovi utječu na promjenu provođenja trgovinskih politika, odnosno na primjetno jačanje protekcionističkih trendova. Poznata je činjenica da su SAD država s jednom od najjačih protekcionističkih politika, a aktualan je trgovinski rat koji se odvija između SAD i Kine zbog kojega su obje zemlje posegnule za implementiranjem niza protekcionističkih mjera koje uvelike utječu na promjenu njihovih trgovinskih politika. Stoga je za studiju slučaja izabran trgovinski rat između Kine i SAD-a kao primjer na kojemu će se ilustrirati mijenjanje trgovinske politike pod utjecajem suvremenih trendova. Dat će se uvid u uzroke trgovinskog rata, navesti sve što je njemu prethodilo te opisati njegov tijek, kao i posljedice koje su nastupile i mogu nastupiti obzirom na ishod istog.

1.2. Izvori i metode prikupljanja

Pri analizi, bit će korišteni sekundarni izvori podataka, stručna i znanstvena domaća i strana literatura, knjige, članci i drugi znanstveni radovi iz dostupnih elektronskih baza podataka, kao i drugi dostupni izvori s Interneta, i to pretežno s područja trgovine i međunarodne ekonomije.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Rad je strukturiran u pet poglavlja. Nakon prvog poglavlja i uvodnih izlaganja, u drugom poglavlju iznesen je teorijski okvir trgovinske politike i to na način da je u prvom dijelu iznesena uloga i značaj trgovinske politike. Zatim, u drugom dijelu, izneseni su instrumenti kojima se služi kada se provodi trgovinska politika, a naposljetku, u trećem dijelu tog poglavlja, izneseni su sami ciljevi trgovinske politike. U drugom poglavlju daje se pregled suvremenih trendova u trgovinskoj politici u 21. stoljeću, uključujući protekcionističke trendove, trend usporene globalizacije, multilateralnu i regionalnu liberalizaciju trgovine te, naposljetku, odnos trgovinske politike s drugim ekonomskim politikama. U trećem dijelu rada, iznesena je detaljna studija slučaja na slučaju trgovinskog rata Sjedinjenih Američkih Država i Kine u kojemu se prvo pojmovno određuje trgovinski rat, zatim daje prikaz uzroka i posljedica trgovinskog rata između dviju zaraćenih strana, kao i tijek samoga trgovinskog rata. U navedenom poglavlju je napravljen i uvid u ulogu Svjetske trgovinske organizacije u rješavanju trgovačkih sporova između svojih članica, kakva je njena uloga bila u proučavanom trgovinskom ratu i koja je njena buduća uloga u rješavanju sporova. Naposljetku, u petom poglavlju, iznesen je sažeti prikaz svega iznesenoga te iznesen osobni osvrt i zaključak.

2. TEORIJSKI OKVIR TRGOVINSKE POLITIKE

U ovome dijelu rada, sažeto su izneseni temeljni pojmovi trgovinske politike, odnosno kroz tri poglavlja je dan teorijski okvir za daljnja razmatranja. U prvom dijelu, iznesena je uloga i značaj trgovinske politike. Zatim, u drugom dijelu, izneseni su instrumenti kojima se služi kada se provodi trgovinska politika, a naposljetku, u trećem dijelu ovog poglavlja, izneseni su sami ciljevi trgovinske politike.

2.1. Uloga i značaj trgovinske politike

Trgovinska politika sastavni je dio gospodarske politike. Uloga države je da kroz veće ili manje upletanje potiče i usmjerava gospodarsku aktivnost u željenom smjeru. Jedan od načina na koji ona to čini je upravo uporabom različitih instrumenata trgovinske politike.

Svaka slobodna država gradi svoje gospodarstvo i specifičan gospodarski sustav u sklopu kojega se razvijaju različite gospodarske djelatnosti, a trgovina je jedna od tih djelatnosti.

Tietz ističe da bi država trebala poticati slobodan pristup tržištu, slobodu poduzetništva, slobodu određivanja cijena, privatno vlasništvo, ali i da bi istodobno trebala obavljati korekciju socijalnih nepravednosti u raspodjeli dohotka, zaštitu nezaposlenih, osigurati socijalnu i gospodarsku stabilnost (Tietz prema Mirković, 2012, str. 249). S druge strane, Nieschlag i Kuhn navode da bi trgovinska politika trebala osigurati okvir za poslovanje i tržišni poredak, racionalizirati distribuciju, zaštititi potrošača i mala i srednja poduzeća (Nieschlag i Kuhn prema Mirković, 2012, str. 249).

Država odluke može donositi na razini cijelog gospodarstva, ali može donositi i odluke i politike koje se odnose samo na određeni gospodarski segment, tako, primjerice, industrijska politika, obrtnička politika, poljoprivredna politika, ali i trgovinska politika. Zato se trgovinska politika definira kao jednom od grana ekonomske politike, odnosno kao dio ekonomske politike. Ona se može definirati i kao skup pravila i propisa koji se odnose na trgovinu, a kojima se usmjeravaju i ostvaruju postavljeni ciljevi. Osim pravila i propisa, riječ

je i o svim mjerama, sredstvima i postupcima kojima se usmjeravaju interesi i ostvaruju ciljevi (Mirković, 2012, str. 250).

Od svih navedenih politika, trgovinska politika, odnosno trgovina općenito, jedan je od najznačajnijih elemenata gospodarske politike, odnosno gospodarstva pa tako i njegovog rasta. Trgovina se može podijeliti s obzirom na mjesto gdje se odvija, na domaćem ili inozemnom tržištu, pa se tako razlikuju i unutrašnja trgovinska politika i vanjska ili međunarodna trgovinska politika. Mirković to navodi na način da kaže da je prema kriteriju tržišnog lociranja sudionika u robnoj razmjeni moguće razlikovati unutrašnju trgovinsku politiku i trgovinsku politiku robne razmjene s inozemstvom, a navedenih dvoje navodi i kao dva jasno razgraničena područja svoje djelatnosti (Mirković, 2012, str. 250).

Mirković navodi da unutrašnja trgovinska politika obuhvaća sve mjere intervencije države i autonomnih tijela u unutrašnjoj trgovini. To su mjere zakonodavne i administrativne prirode koje utječu na to da se unutrašnjom trgovinom ostvaruju ciljevi, čije ostvarenje su preuzeli na sebe država i autonomna tijela (Mirković, 2012, str. 251).

Trgovina je iz mnogih razloga ključno područje gospodarstva, međutim, kada je riječ o navedenoj podjeli, značajna je upravo vanjska trgovina s obzirom da ona dovodi do otvaranja prema novim tržištima gdje se plasiraju proizvodi, a takva situacija dovodi do povećanja proizvodnje, većih financijskih prinosa u zemlju, pozitivne trgovinske bilance, smanjenja troškova u proizvodnji. S druge strane, uvoz proizvoda omogućava niže cijene i povećava konkurentnost proizvoda. Stoga, može se reći kako je razvijen trgovinski sustav i vanjska trgovinska politika jedan od ključnih čimbenika razvoja gospodarstva i ekonomskog prosperiteta bilo koje države.

Kada je riječ o vanjskotrgovinskoj politici, ona se u užem smislu sastoji od dva segmenta – uvoza i izvoza. Vanjskotrgovinska politika se odnosi na ukupnost vanjskotrgovinskog prometa koji, uz robni promet, čini još i promet ljudi i kapitala (Mirković, 2012, str. 251).

Nositelji trgovinske politike, kao što je već navedeno, je država. Država kroz vođenje opće trgovinske politike utječe na smjerove kretanja trgovine. Ona pritom koristi različite instrumente trgovinske politike, a na koje će se osvrnuti u nastavku rada.

2.2. Instrumenti trgovinske politike

Instrumenti trgovinske politike koriste se kako bi država usmjeravala gospodarstvo u željenom, unaprijed određenom, smjeru. Instrumentom koji specifično djeluje na vanjsku razmjenu može se nazvati svaki administrativni akt kojim se u bilo kojem obliku neposredno utječe na sasvim specificiranu vrstu vanjske razmjene (Pertot i Sabolović, 2004, str. 123).

Prema Kersan-Škabić, instrumenti trgovinske politike su sljedeći:

- carine,
- preferencijalne carine (kvote),
- kvote,
- antidampinške carine,
- dogovorne cijene,
- regulatorne barijere,
- izvozni poticaji,
- domaće potpore,
- licenciranje (Kersan-Škabić, 2012, str. 308).

Pertot i Sabolović ističu sljedeće instrumente kao najznačajnije:

- carine
- kvote
- kontingenti
- izvozne i uvozne zabrane (Pertot i Sabolović, 2004, str. 123).

Kada je riječ o carinama, one se definiraju kao porez koji se naplaćuje na uvoz, stoga pripadaju u neizravnu vrstu poreza. Može se reći da su one namet koji se ubire na dobra što ulaze u zemlju ili usluge koje nerezidenti pružaju rezidentima (Kesner-Škreb, 2003, str. 387). Pertot i Sabolović (2004) definiraju je kao iznos u domaćoj valuti koji država naplaćuje od vlasnika određene robe prilikom njezina prijelaza preko granice, što predstavlja izvor fiskalnih prihoda.

Carine se dijele prema različitim kriterijima. Uvozne carine predstavljaju najznačajniji oblik tog instrumenta. Naplaćivanje određenog iznosa domaćeg novca na vrijednost koju uvezena roba predstavlja pri ulasku u zemlju znači za domaće tržište posebno formiranje odnosa vrijednosti domaćeg novca prema uvezenom artiklu, tako da vrijednost domaćeg novca može padati u odnosu prema svjetskoj vrijednosti pojedinih artikala u određenom razmjeru s visinom carinskog opterećenja. Uz to, samim time što uvođenje carine znači

poskupljenje ocarinjenog proizvoda na domaćem tržištu, njegova će se potrošnja uglavnom smanjiti u odnosu sa stanjem prije uvođenja carina (Pertot i Sabolović, 2004, str. 125).

Izvozna carina ima slično ekonomsko djelovanje. Naime, budući da se izvozna carina naplaćuje na izvozne proizvode, svako oduzimanje proizvođaču od prodajne cijene naplatom carine djeluje kao smanjenje cijene zbog povećanja produktivnosti iznad dotad postignute u dotičnoj proizvodnji. Onemogućavanje proizvođaču da prodaje proizvod po znači prisiljavanje da se proizvod prodaje ispod stvarnih odnosa vrijednosti u toj grani, a u korist drugih grana (Pertot i Sabolović, 2004, str. 127).

Nadalje, kontingenti i kvote su instrumenti koji su ravnomjerno angažirani i na uvoznoj i na izvoznoj strani. Njihova je glavna karakteristika da prije svega djeluju na vanjsku trgovinu na bazi količine, koja tek onda, svojim količinskim utjecajem utječe na formiranje ponude i potražnje pa to dovodi i do efekata na cijenu proizvoda uključenih u takve mjere. Razlog za uvođenje kontingenata je, prije svega, okolnost u kojoj bi se razmjena u određenim pravcima sama odvijala bolje nego što se to drugim instrumentima može efikasno postići. Iako je dojam da su kvote i kontingenti diskriminatorniji instrumenti od carina, zapravo dovode do gotovo jednakih efekata, obje vrste instrumenata pa se ne može govoriti o tome da je jedno diskriminatornije od drugoga (Pertot i Sabolović, 2004, str. 173).

Kada je riječ o potpunoj vanjskotrgovinskoj zabrani odnosno embargu, iako je riječ o načelno privremenim mjerama, one mogu biti puno dalekosežnije i dugotrajnije nego što im se to u teoriji pripisuje. Zabrane mogu biti općeg karaktera – kada se odnose na cjelokupnu razmjenu neke zemlje ili s nekom zemljom, a mogu biti i specifične – kada se odnose na pojedine proizvode ili grupe proizvoda, odnosno na neku specifičnu grupu proizvoda prema unaprijed utvrđenom kriteriju (Pertot i Sabolović, 2004, str. 180).

Isto tako Pertot i Sabolović (2004) navode, zabrane se mogu podijeliti na retorzivne (one koje se čine kao odmazda za već pretrpljenu štetu) ili agresivne (kada su inicirane prve, kada se drugoj zemlji planira učiniti šteta).

Jasno je da, zbog svog snažnog efekta, zabrane predstavljaju instrument trgovinske politike ekstremnog karaktera za kojega bi se moglo reći da nema mjesta u suvremenim vanjskotrgovinskim okolnostima.

Na primjeru SAD-a se može vidjeti konkretan način širokog obujma korištenja instrumenata. Može se nesumnjivo reći da je SAD država koja je najviše priklonjena korištenju vrlo

restriktivnih mjera i instrumenata trgovinske politike kako bi postigle određene vanjskotrgovinske ciljeve. Mjere se mogu podijeliti u više skupina, između ostalog, one koje direktno utječu na uvoz. Među njih pripadaju carinska pravila i procedure, procjene carina, metode vrednovanja, zahtjevi za označavanjem proizvoda, tarife, kao i druge naplate koje imaju utjecaj na uvoz robe u Sjedinjene Američke Države, uvozne zabrane, licenciranja i druge restrikcije, uključujući antidampinške mjere. S druge strane, postoje i mjere kojima se postavlja direktan utjecaj na izvoz. Takve mjere uključuju izvozne postupke, tarife, poreze i ostale pristojbe, izvozne zabrane, licenciranja i druge restrikcije. Bitan dio trgovinske politike Sjedinjenih Američkih država su i mjere kojima se nastoji stvoriti utjecaj na trgovinu i proizvodnju, a to su poticaji, standardi, sanitarne mjere, fitosanitarne mjere i sl. Isto tako, bitnu ulogu imaju i pravila i politike tržišnog natjecanja, općenito trgovinske politike koje uključuju i pravila koja se odnose na državna poduzeća i postupke privatizacije, pravo intelektualnog vlasništva i postupke javne nabave (Babić, 2020, str. 131-132).

2.3. Ciljevi trgovinske politike

Svrha svih državnih intervencija koje države čini je usmjeriti trgovinu prema ispunjavanju jednog unaprijed određenog društvenog cilja (Mirković, 2012, str. 250).

U međunarodnim odnosima, posebnu važnost imaju trgovinski tokovi. Međutim, radi se i o vrlo složenim procesima. Položaj države u međunarodnim trgovinskim politikama bitno se odražava na njezino gospodarstvo, kao i njegov rast. S druge strane, ono može imati i negativne efekte, odnosno povećava mogućnost da će negativni poremećaji na vanjskom planu utjecati na unutarnje državne gospodarske tokove. Stoga je bitno znati izabrati ispravne i prikladne trgovinske politike (Babić, 2020, str. 129)

Instrumenti trgovinske politike koriste se, naravno, u svrhu provođenja trgovinske politike. Međutim, ta trgovinska politika često je, uz razlog punjenja državne blagajne, usmjerena na postavljanje određenih trgovinskih barijera kako bi se time postigao određeni cilj. U tom smislu, carine su najčešće postavljane trgovinske barijere.

U okviru interesa ove teme, bitno je reći da je carina najstariji instrument vanjskotrgovinske politike, odnosno najkorištenija i najstarija protekcionistička mjera. Učinak carina je da su proizvodi uvezeni iz zemlje za koju su carine postavljene skuplje, a time i manje privlačni

domaćim kupcima, zbog čega je njihov dugoročni efekt da smanjuju kupnju i uvoz proizvoda na koje je carina nametnuta. Njihov dodatni efekt, koji je nekada, kada se ne govori u okvirima protekcionističkih mjera i trgovinskih sporova, i primarni cilj, da u državni proračun donose značajne iznose novaca.

Kada je riječ o ekonomskom značenju carina, pravilo je da većina zemalja koje uvedu pojedine carine nikada ne ostaju samo na tim uvedenima i na pojedinim proizvodima na koje se carina odnosi, već dolazi do razvijanja cjelokupnog sustava carinskih stopa, a njegovom razradom nastaje sustav carinskih tarifa – sistematiziranih carinskih stopa za svu robu koja je podložna carinjenju (Pertot i Sabolović, 2004, str. 133).

Ciljevi koji se carinama žele postići su sljedeći:

- regulacija opsega i usmjeravanje tijekova vanjskotrgovinske politike,
- zaštita domaće proizvodnje,
- uravnoteženje bilance plaćanja,
- punjenje državnog proračuna (Lazibat i Baković u Mirković, 2012, str. 341).

Uz carinske, veliku važnost imaju i necarinske trgovinske barijere. Općenito govoreći, necarinske trgovinske barijere uključuju sve propise i regulacije koje trgovanje čine otežanim ili suštinski nemogućim.

Među konkretnim necarinskim barijerama je i kvota na uvoz, odnosno vrsta trgovinske restrikcije koje postavlja ograničenje na količinu određenih uvezenih dobara. Time se umanjuje konkurencija na domaćem tržištu ograničavanjem neograničenog uvoza dobara od stranih proizvođača. Zatim, potrebno je spomenuti i najekstremniju trgovinsku barijeru, a to je embargo na određena dobra. Jasno je da je cilj navedene mjere da se postavi apsolutna zabrana trgovanja određenim dobrom u nekoj državi, odnosno uvoz određenog dobra ili dobara (Kesner- Škreb, 2003, str. 388).

3. TRGOVINSKA POLITIKA U OKVIRU SUVREMENIH TRENDOVA

Međunarodnu trgovinsku politiku obilježavaju određeni trendovi, a najznačajniji će biti obrađeni u ovome poglavlju – protekcionizam, globalizacija koja se pretvara u trend usporene globalizacije, tzv. *slowbalizacija*, multilateralna spram regionalnoj liberalizaciji svjetske trgovine te će se općenito osvrnuti na odnos trgovinske politike s drugim ekonomskim politikama, najviše poljoprivredne politike, s kojom trgovinska politika ima dosta podudarnosti te fiskalne politike, s kojom je u direktnoj korelaciji.

3.1. Protekcionistički trendovi u 21. stoljeću

U posljednjim desetljećima, na globalnoj sceni su prisutni trendovi pojačane liberalizacije i globalizacije, s jedne strane gospodarstva, međutim i društva općenito. S druge strane, prisutan je i oprečan trend regionalizacije koji ipak zatvara gospodarstva i priklanja ga manjim trgovinskim krugovima. Međutim, kada je riječ o protekcionizmu, on je i dalje prisutan, dapače, dolazi do sve više primjera primjeri tzv. novoga protekcionizma, s obzirom da gospodarstvo određenih država nije moglo držati korak s ubrzanim promjenama globalnog razvoja. Nakon pretrpljenih kriza, gore navedeni trendovi izgubili su na značaju jer je došlo na vidjelo velik broj manjkavosti, kao i dvosmislenosti, što je doprinijelo pojačanoj raspravi o njihovoj koristi, kao i o potencijalnim drugim smjerovima u kojima bi se mogla kretati, s jedne strane, nacionalna, s druge strane međunarodna politika. Isto je tako prisutan sve veći broj primjera gdje se uvode pojedine restrikcije u okviru međunarodne politike, bilo carinske, bilo necarinske, kao i ograničenja kretanja kapitala i radne snage (Cvečić i Tomljanović, 2020, str. 8-9).

Kada govorimo o protekcionizmu, smatra se da se začeci protekcionizma najčešće opažaju već kod merkantilista (Erent-Sunko i sur., 2010, str. 1048). Oni su tražili da se uvoz što više ograniči kako bi se osigurao razvoj domaće proizvodnje, no glavni razlog zbog kojega se merkantilizam povezuje s osnutkom doktrine protekcionizma je što su dvorovi tada inzistirali na povećanju izvoza i smanjenju uvoza s ciljem ostvarivanja onoga što bi se danas nazivalo pozitivnom vanjskotrgovinskom bilancom. Cilj je bilo akumuliranje što veće količine

plemenitih metala, kao dominantnog sredstva razmjene. Jedini način na koji je do toga moglo doći je da se stvarala situacija u kojima će se strancima prodavati više, a od njih kupovati manje (Vuletić, 2004, str. 48). Međutim, suprotno navedenom, Aćimović navodi da se korijen protekcionizma može naći već u antičko doba kada su se Platon i Aristotel zalagali za ograničenje vanjske trgovine da bi se spriječilo propadanje domaće poljoprivrede (Aćimović, 1994, str. 9).

Prema Vranjicanu, protekcionizam se definira kao intervencija države u području vanjske trgovine s ciljem zaštite domaćih proizvođača od strane konkurencije što se ostvaruje carinama, uvoznim kvotama, prelevmanima, sanitarno-tehničkim propisima i zabranama (Vranjican prema Erent-Sunko i sur., 2010, str. 1048). Dalje, protekcionizam se može definirati i kao skup državnih mjera kojima ona zaštićuje svoje gospodarstvo od utjecaja inozemne konkurencije (Baban i Marijanović, 1996., str. 56). Aćimović navodi da je protekcionizam riječ latinskog porijekla (*proteetio*), a označava sustav trgovinske politike kome je cilj zaštititi domaću proizvodnju od inozemne konkurencije (Aćimović, 1994, str. 9).

Svim je navedenim definicijama zajedno da se radi o, dakle, provođenju i implementaciji mjera, a koje su sve navedene i objašnjene u prethodnom poglavlju, koje imaju za cilj određenu zaštitu, odnosno stvaranje određenog učinka na gospodarstvo države.

Grgić i Bilas ističu da se u literaturi najčešće navode sljedeći argumenti za uvođenje zaštite u neko gospodarstvo: „patriotizam, zaštita od jeftinog stranog rada, izjednačivanje uvoznih i domaćih cijena, povećanje državnih proračunskih prihoda, redistribucija dohotka, povećanje nacionalnog blagostanja, popravljjanje uvjeta trgovine, nacionalna zaposlenost i smanjenje nezaposlenosti, poboljšanje trgovinske bilance, nacionalna sigurnost i obrana, neuspjeh domaćeg tržišta, zaštita mlade industrije, smanjenje nezaposlenosti u specifičnoj industriji, kompenziranje stranih izvoznih subvencija, kompenziranje dampinških cijena, carina u korist oskudnoga faktora proizvodnje, carina da bi se smanjio strani monopolni profit, zaštita okoliša, kulturnih i društvenih vrijednosti“ (Grgić i Bilas, 2008, str. 158).

Pod pojmom protekcionizma, koji Simić naziva i ekonomski nacionalizam, smatra se uvođenje ograničenja u međunarodnoj trgovini s ciljem povećanja državnih prihoda od carina i drugih davanja, zatim je cilj zaštita radnih odnosa i općenito ublažavanje posljedica recesije, zaštita pojedinih industrija te eliminiranje deficita platne bilance. Bitno je naglasiti kako gotovo sve vodeće trgovačke države imaju aktivan određeni oblik restrikcije (Simić, 2018, str. 97).

Kada je riječ o protekcionističkim trendovima u 21. stoljeću, prije svega je nužno dati uvid u podlogu koja je stvorena u 20. stoljeću, a koja je, prije svega, za cilj imala uklanjanje svih mogućih barijera međunarodnoj trgovini i drugim globalističkim trendovima.

Početak i sredinom 20. stoljeća, uzrokovano velikom gospodarskom krizom i Drugim svjetskim ratom, države su provodile trgovačke politike koje su za cilj imale smanjenje uvoza i okretanje potrošača prema domaćoj robi. To je za posljedicu imalo, s jedne strane, djelomičan oporavak nacionalnih gospodarstava, međutim, dovelo je i do dodatnog narušavanja, već ionako narušenog, svjetskog trgovinskog i financijskog sustava. Stoga je već tada došlo do dijaloga o nužnosti kreiranja drukčijeg međunarodnog sustava ekonomije koji bi trebao stvoriti povoljne okolnosti za stabilan rast i izbjegavanje konflikata i kriza (Matić i Lazibat, 2001, str. 692).

Takav sustav počivao bi na tri organizacije – Međunarodni monetarni fond (IMF), Međunarodna banka za obnovu i razvitak (MBOR) i Svjetska trgovinska organizacija (u daljnjem tekstu: WTO). Od navedenih, s aspekta teme protekcionizam, najznačajnija je Svjetska trgovinska organizacija. O WTO će u nastavku rada, kada će se izložiti rješavanje trgovinskih sporova u okviru navedene organizacije, biti više riječi, međutim, bitno je sada ukazati da se radi o organizaciji koja je osnovana s ciljem postupnog otklanjanja prohibitivnih i općepostojećih ograničenja koja su drastično smanjila međunarodnu trgovinu te s ciljem sprječavanja obnove takvih politika (Matić i Lazibat, 2001, str. 694).

Do njezina osnivanja nije došlo jednostavno, prethodio joj je sporazum GATT koji je uzeo u zadatak pomalo ukloniti sva aktualna ograničenja te na taj način multilateralizirati i liberalizirati globalnu trgovinu, prvenstveno kada je riječ o industrijskoj robi. Zbog toga je organizirano više krugova multilateralnih trgovinskih pregovora koji su doveli do stvaranja ozračja u kojemu se vjerovalo kako će proces liberalizacije svjetske trgovine, ne samo uspjeti opstati, već će se trend nastaviti i u budućnosti (Matić i Lazibat, 2001, str. 694-695).

WTO je napokon osnovana 1994. godine, a Matić i Lazibat kao osnove razlike WTO i GATT-a navode sljedeće:

- dok je WTO svjetska organizacija koja ima jasno definirane ciljeve, načela, strukturu te izvore financiranja, GATT nije bio organizacija, nego isključivo skup privremenih pravila, s provizornom organizacijskom strukturom,

- WTO regulira trgovinu robama, uslugama i trgovinu povezanu s pravima intelektualnog vlasništva, a GATT je sadržavao samo pravila za trgovinu robama,
- rješavanje sporova između članica u WTO precizno je definirano, institucionalizirano i brzo, a osiguran je i mehanizam za izvršenje donesenih odluka.
- GATT nije imao tako egzaktno i detaljizirane mehanizme, stoga je bilo teško ograditi se od mogućnost da strana u sporu koja izgubi, a pogotovo ako se radi o državi članici koja je moćnija na svjetskoj sceni, ne prizna presudu i odbije njezino izvršenje (Matić i Lazibat, 2001, str. 697).

U takvom okruženju, bilo bi za očekivati da će protekcionističkih mjera u 21. stoljeću biti sve manje, a kako će trgovinske politike država ići u smjeru liberalizacije i multilateralizacije svjetske trgovine i stvaranja okruženja bez barijera slobodnoj trgovini.

Međutim, 21. stoljeće je u velikoj mjeri bilo obilježeno krizama. Tako je kriza iz 2008. godine dovela do ponovnog aktiviranja protekcionističke trgovinske politike brojnih država.

Otkako je počela svjetska ekonomska kriza od 2008. godine, protekcionizam je prisutan i kod država G20 - najrazvijenijih država svijeta, bez obzira što su ekonomije tih država više orijentirane na liberalnu trgovinu, a ne restriktivnu. Simić ukazuje da prema podacima Svjetske trgovinske organizacije koja određuje razinu protekcionizma prema carinama koje se koriste na uvoz iz drugih država, pokazuju da od država članica G20 carine najviše primjenjuju Južna Koreja, Argentina, Brazil i Indija, dok su Australija, Sjedinjene Američke Države, Japan i Kanada zemlje sa najmanje usvojenih protekcionističkih mjera (Simić, 2018, str. 97).

Zbog trendova koji su nastali u okviru Općeg sporazuma o trgovini i carinama te Svjetske trgovinske organizacije, prvenstveno je tu riječ o liberalizaciji svjetske trgovine, došlo je do smanjenja broja carina, međutim, okrenutost država kreativnim rješenjima koja su onda uključivala necarinske instrumente (Radić i Tomljanović, 2020, str. 116). To je rezultiralo stanjem prikrivene liberalizacija tržište, gdje postoje okviri koji nameću liberalizaciju, ali koji zapravo tjeraju države na korištenje atipičnijih mjera i instrumenata, sve s ciljem zadržavanja privida slobodne trgovine. Istraživanje provedeno od strane Henn i Mcdonald (2014) pokazalo je da su restrikcije uvedene nakon krize 2008. godine imale značajan doprinos smanjenju svjetske trgovine, a ukupno se može govoriti o smanjenju od 5 do 8 posto. Isto tako, došlo se do zaključka da su najmanji utjecaj imale carine i druge tradicionalne protekcionističke mjere, dok je glavna uloga pripala atipičnim mjerama poput antidampinške mjere, diskriminatorne politike

kupovine, NTBs i sl. zaključak studije je da su te, atipične mjere i protekcionističke metode imale ključan učinak na tokove globalne trgovine (Henn i McDonald, 2014, str. 115).

Kao predvodnica u korištenju protekcionističkih mjera, prije svega, s ciljem okretanja negativne vanjskotrgovinske bilance je svakako SAD, što se moglo zaključiti i iz naprijed nabrojanih instrumenata koje SAD koristi, međutim, o tome će biti više riječi u dijelu rada koji će se odnositi na studiju slučaja trgovinskog rata Kine i SAD-a gdje će se dati detaljan pregled dviju ekonomija.

Stručnjaci zaključuju kako se način protekcionizma bitno promijenio. S obzirom na propise Svjetske trgovinske organizacije se klasične metode ne primjenjuju toliko. Jer već članstvom u WTO-u se zemlje obvezuju na - ako uopće, tek određene carinske stope i klasične barijere robi iz inozemstva. Ali zato mnogo radije posežu za drugim mjerama, na primjer potpore vlastitim izvoznicima, od klasičnih nagrada pa do državnih jamstava za robu koja se izvozi. Novi oblik protekcionizma jest i da neke zemlje - poput Kanade, ali i neke zemlje Azije - "privremeno" ograničavaju dolazak strane radne snage (<https://www.dw.com/hr/protekcijam-na-mala-vrata/a-16935948>, 1. srpnja 2021.).

Zaključno se može reći kako je protekcionizam u 21. stoljeću, prije svega s ciljem zaobilazanja zabrana i propisa svjetskih trgovinskih organizacije koje zabranjuju korištenje instrumenata protekcionizma, usmjeren na iznalaženje kreativnijih rješenja u uvođenju protekcionističkih mjera. Trgovinski rat SAD i Kine razvoju protekcionističkih tendencija svakako nije doprinio pa postaje upitan i uopće položaj, prije svega, Svjetske trgovinske organizacije koja se pokazala nespornom na spor takvog razmjera. Protekcionizam se nalazi u svome zamahu, a njegova budućnost je u ovom trenutku neizvjesna.

3.2. Trendovi usporene globalizacije

Ekonomiju 21. stoljeća svakako, prije svega, karakterizira trend globalizacije. Globalizacija dovodi do stvaranja trgovinskih blokova, globalnih poduzeća i globalne ekonomije, a svijet na taj način postaje jedinstveni sustav, a svjetsko tržište dostupno svima.

Definirajuća karakteristika globalne ekonomije, i to još od 1970-ih godina bila je upravo globalizacija – stvaranje zajedničke ekonomije dominantno putem liberalnih trgovinskih

puteva (<https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/global-economy-watch/predictions-2020.html>, 27. lipnja 2021.).

Proces globalizacije tada je počeo sa svojim eksponencijalnim ubrzanjem, a uključivao je i sve veći prijenos moći, ne samo ekonomske, već i političke i vojne sa zapada na istok (Simić, 2018, str. 96). Smatra se da je Kina bila najveći dobitnik globalizacije, a posljedice toga obradit će se u okviru trgovinskog rata Kine i SAD-a.

Globalizacija ekonomije nudi državama razne mogućnosti zahvaljujući kojima su mnogobrojne države došle do razine razvijenih svjetskih središta. Globalizacija se opisuje na način da se cirkulacijom ljudi, roba i informacija povezuju regije i ostvaruje interakcija. Dolazi do procesa decentralizacije teustupanja moći i suverenosti država nadnacionalnim tijelima. Globalizacija ubrzava te procese te oblikuje nove uvjete kojima se moraju prilagoditi svi koji žele uspjeti (Lončar, 2005, str. 91-92).

Dujšin navodi definiciju globalizacije navodeći da konvencionalna definicija globalizacije podrazumijeva proces otvaranja i liberalizacije nacionalnih finansijskih tržišta i njihova stapanja u globalno tržište kapitala. No danas se češće pod tim pojmom podrazumijeva "međunarodna integracija" dobara, tehnologija, rada i kapitala pa se može govoriti o globalizaciji u širem smislu (Dujšin prema Lončar, 2005, str. 92).

Proces globalizacije uključuje ne samo integraciju, već i sve veću međuovisnost država kroz njihovu intenzivnu suradnju i međusobnu međunarodnu trgovinu, na koji način nastaje *“jedinstveno ujedinjeno globalno društvo u okviru jedinstvene kulture kako bi se ljudi povezali u zajedničkoj sudbini, čime se smanjuje mogućnost država da utječu na svoju nacionalnu sudbinu”* (Kegley i Wittkopf prema Simić, 2018, str. 97).

Iako je globalizacija nesumnjivo trend koji je najviše obilježio početak 21. stoljeća, u novije doba javlja se teza da je i globalizacija doživjela svoj vrhunac.

Naime, 2019. godine *the Economist* je identificirao nekoliko indikatora koji ukazuju, ne samo da se globalizacija nalazi na vrhuncu, već da je ona taj vrhunac već prešla i da stupa razdoblje tzv. *slowbalizacije*, odnosno usporene globalizacije.

Slowbalizacija označava trend u kojemu ne dolazi do prestanka globaliziranosti svjetske trgovine i trendova globalizacije, međutim, dolazi do njegove pojave u usporenom ritmu. *Slowbalizacija* podrazumijeva da će se nastaviti globalizacija, ali ona će se odvijati

usporenim tempom, a kao još jedna posljedica *slowbalizacije* navodi se da će ona dovesti do snažnijih i produbljenih veza unutar regionalnih blokova (<https://www.economist.com/leaders/2020/05/14/has-covid-19-killed-globalisation>, 27. lipnja 2021.).

Indikatori koji su doveli do takvog zaključka su, prema nalazima *the Economist* sljedeći: udio trgovine u svjetskom BDP-u se znatno smanjio, multinacionalne kompanije osjetile su pad u udjelima u globalnom profitu, direktne strane investicije su također doživjele pad i to s 3,5% globalnog BDP-a, koliko je udio bio u 2007. godini, na 1,3% udjela u globalnom BDP- u u 2018. godini (https://www.business-standard.com/article/international/slowbalisation-will-the-slowng-global-economy-be-a-boon-or-bane-119082100206_1.html, 28. lipnja 2021.).

Nadalje, troškovi transporta robe su prestali padati, a dogodio se i obrat u ponudi i potražnji s roba na usluge koje se ne mogu izvoziti jednako kao i roba. Trgovina uslugama je velikim dijelom ostala netaknuta, upravo zato što trgovinski ratovi ne mogu na nju utjecati kao na trgovinu dobarima. Veliki utjecaj ima i položaj Kine čiji su proizvođači postali sve više samostalni u proizvodnji pa je i njihova potreba za uvozom sirovina značajno pala (<https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/global-economy-watch/predictions-2020.html>, 28. lipnja 2021.).

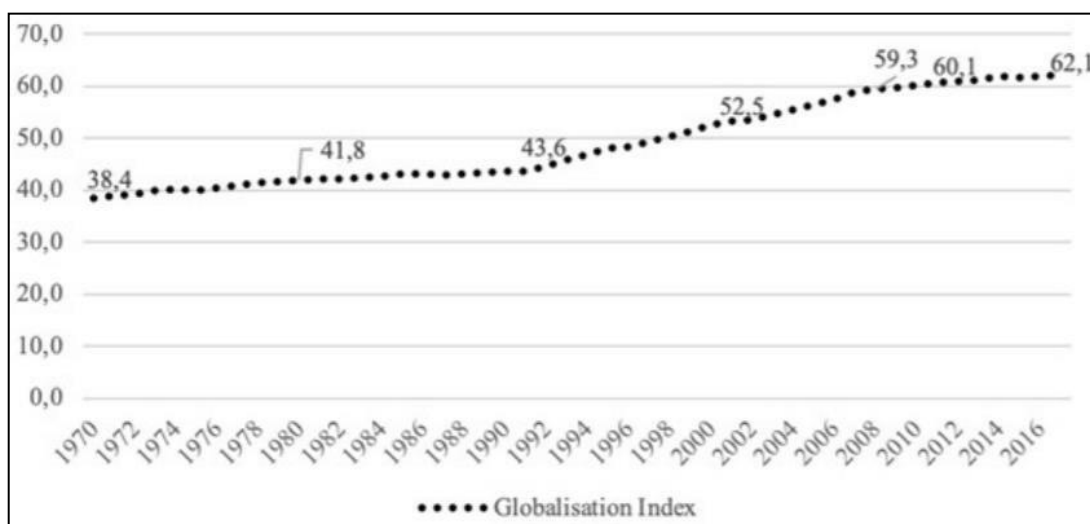
I drugi izvori govore o nastanku trenda usporene globalizacije. Tako se u publikaciji Svjetske trgovinske organizacije navodi da današnji globalni ekonomski trendovi ukazuju upravo na početka perioda *slowbalizacije* koji karakterizira spori rast trgovine, stranih direktnih investicija i kretanja kapitala. Svjetska banka je objavila u ožujku 2019. godine da je globalna trgovina robom izgubila zamah rasta od 2017. godine. Godišnji rast kontejnerskog transporta robe bio je 5% u veljači 2018. godine, a u veljači 2019. godine je pao na samo 2%. isto tako godišnji rast novih izvoznih narudžbi postao je negativan iste godine (Organizacija za svjetsku ekonomiju i razvoj i Svjetska trgovinska organizacija, 2019, str. 197).

Ericok je objasnio faktore koji su doveli do *slowbalizacije*, a oni su sljedeći:

- povećanje gustoće robe u prekograničnoj trgovini,
- veći rast trgovine uslugama nego robne trgovine,
- smanjenje značaja cijena radne snage,
- veći značaj R&D-a i inovacija,
- koncentracija na regionalnu trgovinu i proces regionalizacije općenito (Ericok prema Kurt i sur., 2020, str. 24).

Na sljedećoj slici grafikona prikazan je indeks globalizacije u razdoblju od 1970. godine do 2016. godine Švicarskog ekonomskog instituta KOF koji mjeri globalizaciju kroz ekonomske, socijalne i političke aspekte.

Slika 1. Indeks globalizacije za razdoblje od 1970. godine do 2016. godine

Izvor: Kurt, B., Sofuoğlu, E., Alver, A. (2020) A turning point in globalisation: the validity of slowbalisation for the G-7 countries. U: Sayar, R., ur. *New trends in the world economy in the 21st century: the evaluations on slowbalisation and globalisation*. Ekin Yayinevi, str. 21-41.

Iz slike 1. vidljivo je da je u desetogodišnjem razdoblju od 1970. godine do 1980. godine indeks globalizacije porastao s 38,4 na 41,8, odnosno za 3,4. dalje, u razdoblju od 1980. godine do 1990. godine došlo je do porasta od 41,8 na 43,6, odnosno za 1,8, dok je u razdoblju od 1990. do 2000. godine porast bio na 52,5, da bi 2008. doživio najveći rast na 59,3, odnosno porast od čak 6,8. nakon toga uočljivo je da je rast nastavljen, međutim, po značajno manjem intenzitetu, što govori u doprinos nesumnjivog nastupa trenda *slowbalizacije*.

Navedeno ukazuje na to da je najveći doprinos usporavanju globalizacije imala upravo ekonomska kriza 2008. godine.

Kada govorimo o posljedicama trenda usporene globalizacije, prije svega se ukazuje na loše stanje do kojeg je doveo rat tarifama, odnosno trgovinski rat. Kao najveći gubitnici takvog stanja ponovno bi se mogle naći siromašne zemlje i zemlje u razvoju koje bi mogle biti u nemogućnosti ponovno uhvatiti korak s novim trendovima. Situacija usporavanja

globalizacije moguće će dovesti i do zaoštavanja odnosa među državama koje će zatvaranjem sve manje ovisiti jedna o drugoj pa time neće biti potrebe za građenjem prijateljskih odnosa i kvalitetne suradnje.

Osvrćući se na situaciju s virusom Covid-19 i pandemijom, ukazuje se i na mogućnost da se trend usporene globalizacije vrlo lako može pretvoriti u trend deglobalizacije (Titievskaia i sur, 2020, str. 3). Međutim, iako postoje određeni pokazatelji koji bi se već sada mogli proučavati, o dugoročnim posljedicama je prerano govoriti i tek će se moći osvrnuti na njih kroz protek određenog vremena.

3.3. Multilateralna spram regionalnoj liberalizaciji međunarodne trgovine

Liberalizacija međunarodne trgovine uključuje carinsku eroziju, ali i ukidanje mjera necarinske zaštite na više razina – multilateralnoj, regionalnoj i bilateralnoj razini (Kandžija i Cvečić prema Cvečić i Tomljanović, 2020, str. 7).

Kada je riječ o učincima koju liberalizacija trgovine ima, ti učinci mogu biti statički i dinamički, od čega su najznačajniji statički učinci drukčija struktura i kvantiteta resursa, a najviše se ostvaruju kroz uštede kroz uporabu ekonomičnijih resursa (Grgić i Bilas prema Cvečić i Tomljanović, 2020, str. 7).

S druge strane, dinamički učinci liberalizacije su, prije svega, povećana produktivnost i proizvodnja te jačanje konkurencije, upijanje i ugrađivanje novostečenih znanja i tehnologija te povećana količina direktnih vanjskih investicija. Isto tako, efekti koji se odnose na potrošnju su umanjenje cijena na domaćem tržištu, učinak supstitucije, učinak dohotka i povećanje blagostanja stanovništva (Kandžija i Cvečić prema Cvečić i Tomljanović, 2020, str. 7).

Ciljevi liberalizacije tržišta su sljedeći:

- trgovina robom i uslugama bez carinskih nameta, tarifa, kvota i ostalih nameta,
- eliminacija nacionalnih politika koje otežavaju trgovinu,
- transparentan pristup tržištu bez regulacije,
- olakšan pristup tržišnim informacijama,

- otklanjanje mogućnosti stvaranja tržišne prednosti ili postavljanja nepravilnih tržišnih uvjeta nacionalnih monopolista uz pomoć države,
- izrada tržišnih bilateralnih i multilateralnih ugovora koji potiču suradnju i transparentnost na tržištu (VanGrasstek, 2013).

Slobodna trgovina znači neograničen i uvoz i izvoz roba i usluga. Suprotno od slobodne trgovine je upravo protekcionizam koji ograničava suštinski slobodnu trgovinu kao takvu, s obzirom da se radi o ekstremno restriktivnoj trgovinskoj politici. Svjetska se trgovina danas nalazi u sukobu dviju navedenih politika, s obzirom da je zajednička egzistencija obje nemoguća. U takvim uvjetima, pribjegava se sve više stvaranju regionalnih paktova i sporazuma koji liberalizaciju svjetske trgovine vraćaju na regionalnu scenu, stvaranjem saveza manjih razina.

Međunarodnu trgovinu generalno označava integriranje, bilo regionalno ili ono na višoj, multilateralnoj razini, a čiji je glavni cilj ukidanje prepreka za slobodnu međunarodnu trgovinu. Drugi cilj je vođenje jedinstvene politike prema trećim zemljama. Prije svega se tu ističe Europska unija, a koja i u najnovijim publikacijama pokazuje težnju i interes za upravo jačanjem liberalnog slobodnog tržišta i svjetske trgovine.

Tako u komunikaciji Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija u Uravnoteženoj i naprednoj trgovinskoj politici za ostvarivanjem prednosti globalizacije iz 2017. godine navodi da Europska unija mora očuvati otvoren i multilateralni trgovinski sustav utemeljen na pravilima te voditi snažnu i proaktivnu trgovinsku politiku koja će se temeljiti na otvorenosti, a ne na protekcionizmu, kako bi zaštitila nastavak blagostanja i održivi razvoj europskoga gospodarstva. U tu svrhu, Europska unija mora promicati ambiciozan, napredan i otvoren trgovinski program utemeljen na vrijednostima i pravilima na svjetskoj razini. To je trgovinska politika koja, ne samo da stvara nove gospodarske prilike za naša poduzeća i građane, već isto tako odražava i promiče univerzalne vrijednosti za koje se Unija zalaže te čuva pravo vlada na donošenje propisa u javnom interesu (http://publications.europa.eu/resource/ellar/4a4b13f2-e3a6-11e7-9749-01aa75ed71a1.0008.03/DOC_1, 24. lipnja 2021. godine).

Regionalni sporazumi su sve intenzivnije provedeni upravo zbog postojećih protekcionističkih mjera koje dovode do zatvaranja tržišta za više svjetske razmjere, a potreba stvaranja trgovinskih sporazuma usmjerava tu aktivnost na manju, regionalnu razinu. Stoga,

kada govorimo o regionalnim sporazumima, SAD je i tu predvodnik i pokazuje upravo tu tendenciju sve značajnijeg okretanja prema bilateralnim sporazumima u regiji.

SAD je od početka 2000-ih godina, smanjivši broj sklopljenih multilateralnih trgovinskih sporazuma, sklopio velik broj bilateralnih trgovinskih sporazuma i to prvenstveno kako bi se ograničila trgovina u odnosu na kineski tekstil i odjeću, i to sa Singapurom, Čileom i Kinom te s Marokom, Kolumbijom, Panamom, Korejom, Omanom i Peruom (Babić, 2020, str. 131).

Uz navedene sporazume s pojedinačnim zemljama, SAD je sudjelovao i u nizu trgovinskih sporazuma na regionalnoj razini. Od njih je jedan od bitnijih sporazum s Južnom Korejom, kao i onaj s Dominikanskom Republikom i Centralnom Amerikom. Važan je i NAFTA sporazum koji je bio na udaru bivšeg predsjednika Sjedinjenih Američkih Država (Babić, 2020, str. 132).

Regionalizacija znači regionalnu koncentraciju trgovinskih i gospodarskih tokova općenito, a regionalizam je i politički proces koji dovodi do učvršćivanja suradnje i međusobne koordinacije trgovinskih, ali i općenito gospodarskih politika zemalja u sporazumu. Motivi stvaranja regionalnih trgovinskih sporazuma su otvaranje i stvaranje novih tržišta, povećanje konkurencije, poticanje investicija i efikasnije korištenje resursa i proizvodnje općenito. Kada je riječ o učincima regionalizacije, oni mogu biti razni, kako pozitivni, tako i negativni, primjerice, promocija ekonomske stabilnosti, nejednaka distribucija bogatstva i sl. isto tako, razlog zbog kojega nastaju regionalni sporazumi, često uopće nisu ekonomski, već politički pa ih ekonomske posljedice samo kolateralno prate. (Orešković, 2019, str. 10-11).

Isto tako, bitan je i sporazum o Transatlantskome trgovinskom i investicijskom partnerstvu – TTIP. Cilj navedenog sporazuma je unaprjeđenje odnosa Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije, ali takvi odnosi su postali upitni nakon politike kakvu je SAD vodio posljednjih godina, za vrijeme predsjedništva Donalda Trumpa. Trumpov protekcionizam doveo je do odgovora Europske unije koja sada također štiti svoje proizvode, uvodeći standarde kojima mnoga američka roba ne udovoljava. TTIP ima za cilj i proširenje njegove transparentnosti na sve trgovinske sporazume unije. Kada je riječ o investicijama i trgovini, strategija tu ima značaj protekcije regulatornog sustava unije i donošenje strategije za globalno upravljanje reformskim investicijskim politikama, proširenje mjera za podršku održivome razvoju, pravednoj i etičkoj trgovini i ljudskim pravima te uključivanje antikorupcijskih pravila u buduće trgovinske sporazume. Osim toga, ona je orijentirana na stvaranje takve vrste globalizacije koja bi bila poticajna za sklapanje novih vrsta međunarodnih ugovora i to na sve tri razine – multilateralnoj, regionalnoj i bilateralnoj, a cilj joj je i stvaranje snažnijih odnosa s Azijom, pogotovo Kinom, zatim Afrikom te reviziju i prilagodbu sporazuma s Čileom, Meksikom i Turskom kako bi se

prilagodili suvremenim trendovima. (Krivokuća i Cvečić, 2020, str. 151).

Suvremeni trendovi u svjetskoj trgovini svakako više prostora ostavljaju regionalnim sporazumima nego multilateralnim, međutim, ne smije se zaboraviti niti važnost takvih za svjetske trgovinske odnose. Multilateralni sporazumi pružaju veće ekonomske mogućnosti, stvaraju globalno pozitivne učinke i dovode do politički stabilnijih odnosa među državama potpisnicama. Stoga, regionalizacija međunarodne trgovine, što je trend koji je logična posljedica protekcionističkih tendencija, samostalno ne može dugo opstojati, prije svega, jer nije u dugoročnom interesu niti jednog aktera na svjetskoj trgovinskoj sceni.

3.4. Odnos suvremenih trgovinskih politika i drugih aktualnih ekonomskih politika

U uvodnom razmatranju je već navedeno kako je trgovinska politika jedna od sastavnica gospodarske politike države. Druge gospodarske politike države su industrijska politika, obrtnička politika, poljoprivredna politika i sl. Sve one zajednički djeluju s ciljem jačanja i rasta gospodarstva države. Kada govorimo o navedenim politikama, poljoprivredna politika uz trgovinsku politiku ima najznačajniji međunarodni položaj, pogotovo kada je riječ o državama i u okvirima Europske unije koja je snažno orijentirana na provođenje zajedničke poljoprivredne politike.

U tom smislu, a kada govorimo o suvremenim trendovima koji su prisutni i u međunarodnoj trgovini, u okviru poljoprivredne politike pojavljuju se protekcionističke tendencije, i to nezanemarive. Agrarni protekcionizam podrazumijeva ekonomsku politiku i gospodarski režim koji mnogobrojnim sredstvima, prije svega carinskom tarifom, zabranama, kontingentima, premijama i drugim mjerama zaštićuje poljoprivrednu proizvodnju i domaće proizvođače od konkurencije proizvoda stranih zemalja. Posebno se razvija u EEZ (sada EU) kao dio zajedničke poljoprivredne politike. Aćimović navodi da je to sinonim za prepreke u razmjeni poljoprivrednih proizvoda. Iako nema jedinstvene formulacije agrarnog protekcionizma, njegova suština objašnjava pravac istraživanja teoretičara - utvrđivanje i

razgraničavanje pojedinih carinskih i necarinskih instrumenata i njihova utjecaja na međunarodnu trgovinu (Aćimović, 1994, str. 18).

Vidljiv je direktan utjecaj takve poljoprivredne politike na trgovinske odnose zemalja, a Aćimović posebno ističe da je pogoršanje odnosa razmjene u zemljama u razvoju rezultat jačanja agrarnog protekcionizma u razvijenim zemljama. Primjenjujući agrarni protekcionizam razvijene zemlje smanjile su stupanj ovisnosti od uvoza iz zemalja u razvoju. Smanjenjem potražnje za uvozom s jedne strane i instrumentima agrarnog protekcionizma, dio tereta financiranja programa agrarne zaštite prevalile su na inozemstvo - što je, zatim, preko mehanizma cijena, vodilo pogoršanju odnosa razmjene zemalja u razvoju (Aćimović, 1994, str. 19).

Nadalje, vidljiv je trend u kojemu je poljoprivreda zaštićenija od industrije, odnosno prema kojemu je jasno da je poljoprivredna politika bliža onoj kojoj se provodi u sklopu trgovinske politike, ako ne i "stroža", a pogotovo od one u sklopu industrijske politike. Navedeno se opravdava razlogom zaštite i osiguranja kvalitete i stabilnosti hrane i neovisnosti. U Kanadi je tako prosječna stopa carine 4,1%, dok je na mliječne proizvode koji se uvoze iznos carine 248,9%. na takav način se daje prednost domaćim proizvođačima te smanjuje stopa uvoza takvih proizvoda. (Simić, 2018, str. 97-98).

Kroz izlaganje utjecaja i značaja trgovinske politike, već je izloženo kako putem instrumenata trgovinske politike dolazi do direktnih utjecaja na vrijednost novca, ali i da protekcionistička trgovinska politika utječe i na značajno punjenje državne blagajne. Kroz te je mehanizme moguće uočiti indirektan, pa i direktan, utjecaj koji ona ima na monetarnu i fiskalnu politiku.

Prihodi od carina izravni su fiskalni prihodi države, stoga je odnos dviju navedenih politika neizostavan, a trgovinska se politika nerijetko koristi upravo u svrhu postizanja fiskalnih ciljeva.

U sljedećim tablicama prikazani su prihodi od carine prikazani usporedno za 2018. godinu i 2019. godinu te za 2019. godinu i 2020. godinu.

Tablica 1. Usporedni podaci o ostvarenim prihodima Carinske uprave RH u 2018. godini u odnosu na 2019. godinu

	Ostvareni prihodi u 2018.g.	Ostvareni prihodi u 2019.g.
Ukupni iznos prihoda	25.515.219.814 kn	25.158.528.119 kn
Razlika u ostvarenim prihodima	-356.691.695 kn	

Izvor: Carina Republike Hrvatske (2020) Izvješće o radu Carinske uprave za 2019. godinu, Zagreb.

Od navedenih prihoda, najveći udio zauzimaju prihodi od trošarina i posebnih poreza, u iznosu od čak 15.872.140.791 kn za 2018. godinu, odnosno 16.263.902.099 kn za 2019. godinu, dok su prihodi od carine drugi najveći prihodi i to u iznosu od 349.745.924 kn za 2018. godinu, a 360.501.243 kn za 2019. godinu. Iz navedenog je vidljivo kako navedena negativna razlika u prihodima carinske uprave nije uzrokovana niti smanjenjem carina niti manjim uvozom. Naime, razlika u prihodima od carine je pozitivna i iznosi 3,08%.

Tablica 2. Usporedni podaci o ostvarenim prihodima Carinske uprave RH u 2019. godini u odnosu na 2020. godinu

	Ostvareni prihodi u 2019.g.	Ostvareni prihodi u 2020.g.
Ukupni iznos prihoda	25.158.528.119 kn	19.404.790.036 kn
Razlika u ostvarenim prihodima	-5.753.738.083 kn	

Izvor: Carina Republike Hrvatske (2021) Izvješće o radu Carinske uprave za 2020. godinu, Zagreb.

Od navedenih prihoda, najveći udio zauzimaju prihodi od trošarina i posebnih poreza, u iznosu od 16.263.902.099 kn za 2019. godinu, odnosno 14.534.781.197 kn, dok su prihodi od carine i ovih godina drugi najveći prihodi i to u iznosu od 360.501.243 kn za 2019. godinu i 367.303.169 kn za 2020. godinu. Iz navedenog je vidljivo kako navedena negativna razlika u prihodima carinske uprave niti ove godine nije uzrokovana niti smanjenjem carina niti manjim uvozom jer je razlika u prihodima od carine pozitivna i iznosi 1,89%. Navedeno je

zanimljiv podatak i iz perspektive utjecaja pandemije virusa Covid-19 koji očito nije imao značajno negativan utjecaj, bez obzira što se određen pad osjeti u odnosu na prethodno promatrano razdoblje.

4. STUDIJA SLUČAJA: TRGOVINSKI RAT NARODNE REPUBLIKE KINE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Poznata je činjenica da su Sjedinjene Američke Države (u daljnjem tekstu: SAD) država s jednom od najjačih protekcionističkih politika, a aktualni trgovinski rat koji se odvija između SAD-a i Kine, zbog kojega su obje zemlje posegnule za implementiranjem niza protekcionističkih mjera, uvelike utječu na promjenu njihovih trgovinskih politika. Kako bi se mogla potpuno razumjeti materija trgovinskog rata SAD-a i Kine, prvo je potrebno precizno ga pojmovno odrediti, što je i učinjeno u prvom poglavlju ovog dijela rada. Trgovinski rat nije jednoznačan pojam koji je moguće odrediti jednom definicijom. Radi se o skupu politika, mjera i odluka koje imaju za cilj učiniti određene nepovoljne ekonomske efekte državi u sporu, a koje se sve mogu implementirati na mnoštvo različitih načina. Tek po pojmovnom određenju trgovinskog rata, moguće je sagledati i učinitianalizu trgovinskog rata SAD-a i Kine te potpuno razumjeti razloge svih mjera implementiranih s obje strane – to je učinjeno kroz poglavlja uzroka i posljedica trgovinskog rata. Zatim je iznesen pregled uloge Svjetske trgovinske organizacije u posredovanju u trgovinskim sporovima. Iznesen je i sistem rješavanja sporova pred tom organizacijom te je opisana njezina uloga u trgovinskom ratu SAD-a i Kine. Na temelju iznesenog, donesena su predviđanja i zaključak o njenoj ulozi u rješavanju trgovinskih sporova u budućnosti.

4.1. Pojmovno određenje trgovinskog rata

Kada bismo definirali pojam trgovinskog rata, najšira definicija bila bi ona koja ga opisuje kao ekonomski konflikt između dvije države. Trgovinski rat se beziznimno veže su protekcionističku politiku. Međutim, ona ovdje nema isključivo u interesu nametanje određenih protekcionističkih mjera kao svoj glavni cilj, već se tim protekcionističkim mjerama nastoji ostvariti određeni efekt i reakcija druge države s kojom postoji ekonomski konflikt. Protekcionističke mjere, prije svega trgovinske barijere, u tom slučaju služe kao sredstvo pregovora i njihov su sastavni dio.

Trgovinski rat započinje onda kada jedna država nastoji učiniti ekonomsku i političku štetu drugoj državi postavljajući, odnosno podižući uvozne carine ili postavljajući druge restrikcije drugoj zemlji (<https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp>, 15. lipnja 2021.). Nakon što jedna strana postavi trgovinsku barijeru, druga strana će, također, odgovoriti s nekom mjerom i na taj način se sukob produbljuje i intenzivira, a intenziviranjem se stvara trgovinski rat punih razmjera.

Cilj trgovinskog rata je, postavljanjem trgovinskih barijera, postići, prije svega, da se smanji uvoz u državu od strane države s kojom se trgovinski ratuje. Ako to nije moguće, ili ako se ne želi ići tim putem, onda je cilj učiniti proizvode te države što skupljima (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/>, 15. lipnja 2021. godine). Restrikcije mogu biti razne, a najznačajnije su carine, uvozne kvote, domaće subvencije, embarga i sl., a koje su sve obrađene u prvom dijelu rada.

Trgovinski ratovi koji se temelje na postavljanju carinskih mjera često se nazivaju i carinskim ratovima (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/>, 15. lipnja 2021. godine).

Kada govorimo o efektima trgovinskih ratova, u kratkom roku možemo reći da oni imaju pozitivne efekte za državu koja je mjeru postavila i može imati pozitivan učinak na zaštitu domaće proizvodnje. Međutim, ne može se očekivati da država kojoj je nametnuta neka protekcionistička mjera po tom pitanju neće ništa poduzeti. A koje će mjere ta država kontra nametnuti je izvan moći djelovanja prve države i tu efekti mogu postati iznimno negativni. Moguće je da proizvodnja koju se neposredno planiralo zaštititi profitira od postavljenih trgovinskih barijera, ali da zato loše posljedice osjeća i iziskuje neki drugi sektor (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/>, 15. lipnja 2021. godine).

Ekonomisti se jednoglasno slažu da, dugoročno gledano, trgovinski ratovi ugrožavaju ekonomiju zaraćenih država, uspoređujući im rast BDP-a i ukupno čine državu manje kompetitivnom na globalnom tržištu.

Povijest je prepuna raznih primjera trgovinskih ratova. Tako je, primjerice, poznata tzv. Bostonska čajanka bila dio trgovinskog rata SAD-a i Velike Britanije. Zatim treba spomenuti i The Smoot – Hawley Tariff Act iz 1930. godine potpisan od strane američkog predsjednika Herberta Hoovera radi zaštite poljoprivrednog sektora. Zanimljiv je bio i slučaj tzv. The bananas wars u kojemu je Europa nametnula barijere na uvoz banana iz Latinske Amerike

1993., kako bi spriječila uvoz banana u svoje kolonije u Africi i na Karibima. S obzirom da je većina farmi banana bila u vlasništvu SAD-a, SAD je tada podnio osam odvojenih prigovora Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Zanimljivo je da su tek 2012. godine Europska unija i deset latinoameričkih država potpisale sporazum radi formalnog zatvaranja tih osam slučajeva koji su stajali pred Svjetskom trgovinskom organizacijom punih skoro punih 20 godina (<https://www.livemint.com/Politics/78YKGIxdkKUIQTFqYEB1OP/Top-5-infamous-trade-wars-in-history.html>, 15. lipnja 2021. godine).

Bez obzira na razne povijesno poznate slučajeve trgovinskih sporova, u posljednje vrijeme pažnju svjetskih ekonomista, ali i cjelokupne javnosti najviše okupira trgovinski rat Kine i SAD-a koji je ušao u četvrtu godinu svoga trajanja, čiji formalni početak možemo datirati u 2018. godinu.

4.2. Uzroci trgovinskog rata Kine i SAD-a

Kako bi se najlakše prikazao kompleksan trgovinski i vanjskopolitički spor SAD-a i Kine, potrebno je podijeliti ovaj dio rada na dio u kojemu će se prikazati pozadina odnosa dviju država kao i položaj njihovih ekonomija u globalnim okvirima. Tada će se prikazati kronološki slijed najvažnijih momenata trgovinskog rata među njima.

4.2.1. Vanjskotrgovinska politika i ekonomija SAD-a i Kine

Iako se uz SAD najčešće veže pojam liberalne države i države ekonomskih sloboda i slobodne trgovine, zapravo je vanjska politika SAD-a, uključujući trgovinsku politiku, mnogo zamršenija i proračunatija.

Još od razdoblja Ronalda Reagana, odnosno 1980-ih godina, SAD je poticao protekcionističku vanjskotrgovinsku politiku, a jedan od primjera koji to potkrepljuje je svakako sporazum NAFTA (*North American Free Trade Agreement*) od 1994. godine sklopljen s Meksikom i Kanadom. Tim sporazumom, SAD je za cilj imao riješiti ekonomske poteškoće uspostavljanjem regionalnog trgovinskog sporazuma (Strenja i Lukavac, 2018, str. 32). On je u okviru zemalja potpisnica imao kao jedan od ciljeva kroz određeni vremenski

period ukinuti ili umanjiti većinu ekonomskih barijera, međutim, svaki pokušaji regionalizacije u automatskoj su opreci s vrijednostima slobodne trgovine i globalizacije.

Aktualna vanjskotrgovinska politika, pogotovo kada govorimo o onoj posljednjih godina za vrijeme trajanja predsjedničkog mandata Donalda Trumpa ne razlikuje se puno u svojim protekcionističkim tendencijama. SAD se u svojoj vanjskotrgovinskoj politici pokazao izrazito nedosljednim. Tako je, primjerice, Washingtonskim sporazumom zemljama članicama u razvoju postavljen kriterij uvođenja politike slobodne trgovine koji označava preduvjet gospodarskog rasta, a Sjedinjene Američke Države se paralelno sve više okreće bilateralnim sporazumima s pojedinim trgovinskim partnerima (Strenja i Lukavac, 2018, str. 32).

SAD je imao puno razloga za ponovno uvođenje protekcionističke politike u prvi plan. Nekoliko je osnovnih uzroka koji su u samoj srži ponovnog oživljenja protekcionističkih težnji. Prvo treba spomenuti da je ona prouzrokovana svjetskom ekonomskom i financijskom krizom koja je nastala upravo na području SAD-a 2008. godine, a putem raznih bankarskih, investicijskih i osiguravajućih poduzeća, fondova i agencija postala je kriza globalnog razmjera. Isto tako, postoje jasni pokazatelji koji sugeriraju na nemogućnost da neoliberalni model rasta svjetske ekonomije, temeljen na tržišnim slobodama i slobodnoj međunarodnoj ekonomiji, uspostavljen 1980-tih, riješi globalne probleme ekonomske i društvene nejednakosti (Simić, 2018, str. 97).

Posljednji razlog, a u kontekstu ove studije slučaja i najvažniji, SAD muči značajan i kontinuiran pad moći samog SAD-a, ali isto tako i njegovih zapadnih partnera i ostatka Zapada, uz paralelan značajan uspon Kine i Rusije.

Isto tako, SAD već dugi niz godina ima visok deficit trgovinske bilance. Razlog tome leži u odnosu Amerikanaca prema potrošnji i štednji, a svima je znana činjenica da SAD karakterizira visok stupanj konzumerizma i niska razina štednje. S obzirom da bez štednje država nema sredstva za kreditiranje drugih zemalja pa, stoga, ni za poticanje inozemne potražnje za svojim dobrima, iz toga proizlazi priroda trgovinskog deficita SAD-a (Strenja i Lukavac, 2018, str. 32).

Država s kojom SAD ostvaruje najveći vanjskotrgovinski deficit je upravo Kina.

S druge strane, Kina je država, može se reći, sušte suprotnosti SAD-u. U Kini se, naime, prednost daje štednji pred potrošnjom. Isto tako, deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni između Kine i SAD uzrokovan je upravo globaliziranim načinom rada multinacionalnih poduzeća, većinom situiranih u SAD-u, koji većinu svoje proizvodnje, ako ne i svu, premještaju u Kinu

zbog niskih troškova proizvodnje, odnosno težnje za što većim profitom. Iz tog razloga je i proizašla dominacija Kine u proizvodnji dobara. Stoga je česta situacija da američka poduzeća izvoze sirovine za proizvodnju u Kinu te finalne proizvode ponovno uvoze u SAD. S obzirom da je cijena finalnog dobra veća od cijene sirovina, to su sve faktori koji dovode do takve vanjskotrgovinske bilance između dviju država (Strenja i Lukavac, 2018, str. 32).

Kina kroz industriju ostvaruje gotovo polovinu svog BDP-a. U vremenu od 1978. godine do 2006. godine je uspjela privući preko pola trilijuna izravnih ulaganja, čime se postavila kao jedna od najprivlačnijih zemalja za ulaganje. Statistički podaci o izvozu Kine u razdoblju od 2000. godine do 2006. godine pokazuju kontinuirani rast. Kina je tako 2000. godine imala industrijski izvoz od 2368,5 milijardi američkih dolara, a 2005. godine ta brojka je glasila 7619 milijardi američkih dolara. Već tada, Kina se svrstala među šest najvećih izvoznika svijeta. Isto tako, bitan je podatak da je Kina jedna od jedine tri zemlje svijeta u kojoj se ostvaruje veći izvoz nego uvoz (Vizjak i sur., 2009, str. 128).

Neki izvori tvrde da se ekonomija Kine uspjela pozicionirati na prvo mjesto na svjetskoj rang ljestvici, kao prva i najveća ekonomija svijeta u ovome trenutku, ostavljajući SAD iza sebe (Ajami, 2020, str. 1).

U takvim okolnostima, glavni zadatak predsjednika Donalda Trumpa je bio pokušaj održavanja SAD-a kao relevantne ekonomske i političke sile na svjetskoj razini.

Donald Trump u svom protekcionističkom naletu nije kao metu imao samo Kinu, već su se nanišanu našli i Svjetska trgovinska organizacija kao i već spomenuti sporazum NAFTA, odnosno Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini između SAD-a, Meksika i Kanade. Trump je paralelno i obustavio pregovore o sporazumu o Transatlantskom trgovinskom i investicijskom o partnerstvu i stvaranju zone slobodne trgovine između SAD-a i Europske unije. Povučeni su i potpisani sporazum o Transpacifičkom partnerstvu iz 2016. godine. Isto tako, U okviru već jasne politike koju je provodio Donald Trump, došlo je i do povlačenja iz Pariškog sporazuma o klimi (Simić, 2018, str. 99).

Jasno je bilo i iz predizbornih govora kao i iz stvarno realiziranih odluka nakon dolaska na vlast da će Kina biti glavni geopolitički protivnik Donalda Trumpa, ali i da je Trumpov način vlasti ozbiljna ugroza za međunarodni poredak kakav je bio do tada poznat i ustaljen. Međutim, ne smije se na nastalu situaciju gledati isključivo kroz prizmu krivnje i težnji SAD-

a. Upitno je i kakve su namjere Kine, odnosno do kakvih ambicija i ona seže, pogotovo ako se

uzme u obzir očiti zaokret u politici nakon dolaska na vlast Xi Jinpinga i značajnog povećanja potrošnje u vojne i obrambene svrhe.

4.2.2. Trgovinski rat Kine i SAD-a

Kada bismo pokušali taksativno navesti uzroke trgovinskog rata Kine i SAD, onda bi se svakako trebali spomenuti sljedeći; prvi je zabrinutost SAD vezano za već spomenuti vanjskotrgovinski deficit s Kinom i utjecaj toga na smanjenje zaposlenosti i novih poslova u SAD-u; drugi bi bio zabrinutost da Kina koristi ilegalne, zabranjene i nepoštene metode kako bi došla do američke tehnologije po niskim cijenama; treći uključuje zabrinutost da Kina pokušava destabilizirati i ugroziti nacionalnu sigurnost SAD-a i položaj na međunarodnoj sceni (Liu i Thye Woo, 2018, str. 321).

Kao o začetku otvorenog sukoba možemo govoriti o vremenu, kao što je već spomenuto, predizborne kampanje Donalda Trumpa. U svojim je govorima definirao Kinu kao konkurenta u svakom području. Nazivao ju je ekonomskim agresorom te je izlazio s raznim drugim optužbama. Tako je optužio Kinu za manipulaciju valutom, odnosno da devalvira svoju valutu kako bi na taj način poboljšala izvoznju poziciju; zatim za nepoštenu trgovinsku praksu, krivio za SAD-ov visok vanjskotrgovinski deficit i za krađu proizvodnih ideja (Jović-Lazić, 2019, str. 134).

Pitanje budućih odnosa s Kinom postavilo se i kao pitanje sigurnosne politike. S obzirom na rast moći i utjecaja Kine, još je administracija Baracka Obame 2010. godine i 2015. godine usvojila Nacionalne sigurnosne strategije koje su uključivale oprezno usvajanje uspona Kine, a kao cilj se naveo pokušaj stvaranja strateškog partnerstva, sve s ciljem zadržavanja sigurnog položaja na Pacifiku (Jović-Lazić, 2019, str. 134).

S druge strane, Trumpova administracija u svom programu Nacionalne sigurnosne strategije iz 2017. godine ponovno uvodi politiku otvorenog rivalstva, a taj stav potvrđen je i u Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji iz 2018. godine. U prvoj navedenoj Nacionalnoj strategiji, Kina je opisana kao revizionistička sila koja se aktivno natječe s SAD-om i njenim saveznicima. Isto tako, ona sadrži optužbe da Kina nastoji promijeniti regionalnu ravnotežu u svoju korist i istisnuti SAD iz indopacifičke regije (Jović-Lazić, 2019, str. 134).

Kronološki gledano, kao o prvim iskrama rata i konkretnim protekcionističkim mjerama, možemo govoriti u kontekstu zaštitnih carina na solarne panele i perilice rublja koje je SAD nametnuo u siječnju 2018. godine. Plan je bio da se carine solarni paneli u prvoj godini u iznosu od 30%, a da se to poveća za pola u roku od sljedeće četiri godine. Na perilice rublja postavljene su carine u iznosu od 20% na prvih 1.2 milijuna uvezenih perilica. Zatim je u ožujku postavio carine na čelik i aluminij i to za uvoze iz svih zemalja. U kontekstu Kine, SAD je iz nje uvezio oko 3% ukupne uvezene količine navedenih sirovina (Singh, 2019, str. 2).

Carine na čelik i aluminij su jako loše prihvaćene globalno s obzirom da su one uključivale i države koje su se smatrale SAD-ovim trgovinskim partnerima, uključujući Europsku uniju. U istraživanju provedenom među vodećim američkim ekonomistima, gotovo 80% ispitanih ekonomista od njih ukupno 60, istaknulo je da te tarife smatra lošim potezom i da očekuju nepovoljan ishod za ekonomiju SAD-a, dok je ostatak smatrao da neće imati utjecaja na ekonomiju. Dakle, niti jedan od ispitanih ekonomista nije smatrao da su nametnute carine povoljne za američku ekonomiju (<https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp>, 19. lipnja 2021. godine).

Američki trgovinski predstavnik objavio je u ožujku Izvještaj o nalazima istrage u kojem se navodi da su metode i prakse Kine kako bi stekla američku tehnologiju nerazumne i diskriminatorne. Istoga dana, Trump je usvojio memorandum kojim je uputio ministra financija da ograniči kineske investicije u američka poduzeća kako bi se spriječila nabavka ključnih tehnologija SAD-a. Isto tako, Trump je zahtijevao da se zbog narušavanja međunarodnih trgovinskih propisa pokrene postupak protiv Kine u okviru Svjetske trgovinske organizacije (Jović-Lazić, 2019, str. 151).

Nadalje, u srpnju 2018. godine, Trump nastavlja s postavljanjem visokih carina prema Kini. Ukupan njihov iznos iznosio je 34 milijardi američkih dolara, a slijedile su nove carine iz kolovoza u ukupnoj vrijednosti od 16 milijardi američkih dolara te odmah potom, u rujnu 2018. godine u iznosu od visokih 200 milijardi američkih dolara. Na njih je Kina odgovorila postavljanjem svojih tarifa postavljajući ih u ukupnoj vrijednosti od 110 milijardi dolara te postavljajući carine na uvoz soje (Singh, 2019, str. 2).

SAD je nastavio vršiti pritisak; u studenom 2018. godine, ministarstvo trgovine zatražilo je novu javnu raspravu o stavljanju pod strogu izvoznu kontrolu nove tehnologije koje bi mogle imati dvostruku namjenu – uključujući one s područja biotehnologije, mikroprocesorske

tehnologije, umjetne inteligencije, tehnologije vremenskog usklađivanja, robotike itd. One se smatraju ključnim za osiguranje sigurnosti SAD-a jer mogu poslužiti za izradu konvencionalnog oružja, masovnog oružja, za prikupljanje obavještajnih podataka, terorističkih aplikacija (Jović-Lazić, 2019, str. 154).

U prosincu 2018. godine održan je summit lidera G20 u Buenos Airesu gdje Trump i Xi Jinping nisu pristali na privremeno primirje, međutim, pristali su obvezati se na 90-dnevnu obvezu suzdržavanja od postavljanja novih carina ili povećanja postojećih (Jović-Lazić, 2019, str. 155).

U svibnju 2019. godine dvije su države održale pregovore kako bi pronašle rješenje za svoje sukobe, međutim, bez uspjeha. Održano je ukupno jedanaest rundi pregovora, svi bez posebnog uspjeha. SAD je ustrajao na svojim optužbama o krađi tehnologije (Jović-Lazić, 2019, str. 153).

Dalje, u svibnju je SAD odgovorio s novim krugom mjera, postavljajući nove carine na sva do sad uključena dobra u ukupnoj vrijednosti od 200 milijardi američkih dolara, na što je Kina ponovno odgovorila jednakom mjerom. Carine su sada postavljene na razinu od 25% s obje strane. U rujnu 2019. godine SAD postavlja dodatne carine na još 125 milijardi američkih dolara vrijednih dobara, a Kina odgovara s carinom od 10% na vrijednost dobara ukupno 35 milijardi američkih dolara (Vujačić, 2019, str. 152).

Već u srpnju 2019. godine Kina je zaprijetila prestankom izvoza rijetkih minerala u SAD koji su SAD-u nužno potrebni u mnogim industrijskim sektorima, prvenstveno u resoru obrane. U 2018. godini, Kina je bila najveći izvoznik SAD-u. Ukupno 59% tih rijetkih minerala u SAD je stizalo iz Kine. Iako se smatralo da je to Kinin "as u rukavu", situacija nije toliko jednostavna s obzirom da su domaći propisi temeljem kojih Kina eksploatira te rude u procesumijenjanja. Neka predviđanja pokazuju da će ih i Kina morati početi uvoziti za vlastite potrebe, i to već 2025. godine (Singh, 2019, str. 2).

Trgovinski spor ima svoje efekte i u turizmu. Kina je tako izdala upozorenje svojim građanima o putovanju u SAD, pozivajući se na opasnost zbog oružanog nasilja i pucnjave, ali jasna je paralela takvog upozorenja i trgovinskog spora u toku.

Poseban osvrt potrebno je učiniti i na tzv. slučaj Huawei. Naime, Huawei je kinesko poduzeće sa sjedištem u Shenzhenu u Kini, a još 2018. godine postao je drugi najveći proizvođač mobitela na svijetu, odmah nakon Samsunga, dok je danas zauzeo njegovu poziciju te zasjeo

na prvo mjesto koje drži još uvijek. Huawei je poznat i po tome da ulaže velike napore u izgradnju buduće svjetski dostupne 5G mreže.

Sva poduzeća u sukobu sa SAD-om bave se djelatnošću tehničkog opremanja telekomunikacijskih sustava. obračun s njima započeo je u travnju 2018. godine kada je Ministarstvo trgovine SAD-a usvojilo zabranu isporuke poluvodiča i drugih visokotehnoloških komponenti kineskom poduzeću ZTE i to na dugačak rok od sedam godina. SAD je navedenu sankciju donio uz obrazloženje da se radi o zabrani zbog kršenja sankcija protiv Irana i Sjeverne Koreje. Posljedica toga za ZTE bila je da je u svibnju iste godine službeno priopćila da zbog sankcija više ne može održavati redovite pogone. Istog mjeseca, ZTE je platila 1.4 milijardi američkih dolara kako bi utjecala na poništenje odluke o zabrani izvoza (<https://www.dw.com/bs/za%C5%A1to-se-sva%C4%91aju-sad-i-kina/a-54339805>, 19. lipnja 2021.)

Na isti način započeo je i obračun s Huaweiom. Spor je dobio na važnosti kada je u prosincu 2018. godine glavna financijska direktorica Huawei, MengWanzhou zadržana u Kini s optužbama da je sudjelovala i pomagala Huaweiu u povredi sankcija protiv Irana. Naime, SAD je optužuje da je sudjelovala u bankovnoj prevari. Zanimljiva je činjenica da se uhićenje dogodilo u vrijeme tromjesečnog "primirja" kada su dvije države bile u pregovorima oko daljnjih pomaka prema sporazumu i kada je na snazi bila odluka o privremenoj zabrani postavljanja novih trgovinskih barijera. 15. svibnja 2019. godine, na isti način kao i sa ZTE, SAD je na tzv. *Entity list* stavio Huawei i još 68 poduzeća povezanih s Huaweiom. Poduzećima na toj listi bilo je potrebno odobrenje za trgovinu s američkim proizvodima, odnosno za kupovinu ili prijenos američke tehnologije, a koje bi moglo biti odbijeno ako bi ono značilo da može izazvati negativne posljedice za američku nacionalnu sigurnost ili interese vanjske politike. Radi se o izvršnoj naredbi kojom se američkim poduzećima zabranjuje korištenje strane telekomunikacijske opreme za koju se vjeruje da predstavlja rizik za nacionalnu sigurnost (Simić, 2018, str. 99).

Kada govorimo o odgovoru Huawei na postavljene zabrane, bitno je imati na umu snažnu potporu vlasti Kine koju Huawei doživljava. Uspjeh Huawei kakav je doživio uspjeh je i Kine i logična je potpora koja mu je pružena. Došlo je do rekordnog porasta domaće kupnje Huaweijevih proizvoda od čak 38% u jednom kvartalu. Spekulacije su da Kina stvara vlastitu crnu listu poduzeća kao vrstu prijetnje i odgovora na sve učinjeno njenim poduzećima, osobito Huawei.

Restrikcije postavljene Huawei su tako postale jedna od glavnih prepreka razrješenju trgovinskog spora. Iako su kolateralne žrtve bile neizbježne od samog početka ovoga spora, čini se da će zabrane koje su postavljene Huaweiju imati najveći broj žrtava. Tome je tako jerse nastavak trgovinskog rata dogodio kad je administracija SAD-a uvela sankcije za dodatnih 38 poduzeća koje su posredno surađivale s Huaweijem, a to bi prema nekim izvorima moglo dovesti do ozbiljnog kašnjenja početka rada 5G mreža u čitavoj Europi, budući da je dosta ugovora od strane operatera potpisano s trećim izvođačima koji su za svoje potrebe opet koristili Huaweijeve komponente i patente (<https://mob.hr/americko-kineski-trgovinski-rat-zalazi-u-opasnu-fazu-tko-je-sljedeci-na-redu-i-slijedi-li-nova-polarizacija-svijeta/>, 25. lipnja 2021. godine).

4.3. Posljedice trgovinskog rata Kine i SAD-a

Kada govorimo o razrješenju sukoba, prema riječima kineskog potpredsjednika vlade Liu Hea, njegova zemlja se u trgovinskim pregovorima sa SAD-om drži nekoliko osnovnih principa. Prije svega, SAD bi trebao ukloniti sve dodatne carine nametnute Kini, ako želi da se postigne ikakav dogovor. Također, ukazao je da bi američka očekivanja u vezi kineske kupovine robe iz SAD-a trebala biti u skladu sa stvarnom potražnjom u Kini. Na kraju je zaključio da bi tekst sporazuma trebao biti uravnotežen, ističući da svaka zemlja ima svoje dostojanstvo. Ovaj posljednji princip je vjerojatno odgovor na zahtjev SAD-a da Kina promjeni ključne odredbe u svom zakonodavstvu. Na optužbe SAD-a da je kineska strana odstupila od sporazuma koji je već bio preliminarno postignut, Liu je istaknuo da Kina samo ima različito stajalište o tome kako bi tekst tog sporazuma trebao izgledati i da je reakcija SAD po tom pitanju pretjerana. S druge strane, stav je američkog trgovinskog predstavnika da su odredbe budućeg trgovinskog sporazuma koje se tiču promjene kineskog zakonodavstva ključne jer bi jedino one omogućile Kini da uspije provesti potrebne reforme (Jović-Lazić, 2019, str. 155).

15. siječnja 2020. godine, SAD i Kina potpisale su dugoočekivanu prvu fazu trgovinskog sporazuma (*US – China Economic and Trade Agreement*) u Washingtonu. On je prvi pokazatelj deeskalacije odnosa dviju zemalja. Sporazum je stupio na snagu 14. veljače 2020. godine, a kroz svoja poglavlja fokusiran je na prava intelektualnog vlasništva, prijenos tehnologija, prehrambene i poljoprivredne proizvode, financijske usluge i ostale. Njime su dogovorene popuštanja trgovinskih barijera, posebice onih postavljenih 15. prosinca 2019.

godine. Problem i dalje ostaju ranije postavljene carine koje ostaju na snazi (<https://www.china-briefing.com/news/us-china-phase-one-trade-deal-takeaways-businesses-global-trade/> 24. lipnja 2021. godine).

Nastupom pandemije Covid-19, trgovinski sporazum je pao u drugi plan. Osim toga, došlo je do promjene u administraciji SAD-a. Za predsjednika je sada izabran Joe Biden.

Mnogi apeliraju na kraj trgovinskog rata ukazujući na visoku cijenu njegovog daljnjeg tijeka.

Ukazujući na povijesni obrazac po kojem promjena dinamike moći između postojećih sila i sila u razvoju povećava vjerojatnost sukoba, mnogi autori upozoravaju na neizvjesnu budućnost dviju zaraćenih zemalja. Neki smatraju da uspon Kine ne može ostati miroljubiv, međutim, neki na ovaj sukob i dalje gledaju kao na "kooperativno rivalstvo" (Jović-Lazić, 2019, str. 156).

Svakako je ključno shvatiti složenost odnosa dviju analiziranih država, a ne treba ni zaboraviti da se u velikom dijelu njihov odnos temelji na međusobnoj suradnji. Zato mnogi zaključuju kako se radi o odnosu kojim se može upravljati i koji je u interesu obje strane povoljno riješiti.

Kada bi trebalo okarakterizirati trgovinski rat kao pozitivnu ili negativnu pojavu, odgovori bi varirali, a najviše bi njegovi efekti ovisili o samom trajanju trgovinskog sukoba. U kratkom roku, on može biti pozitivna pojava za domaću rastuću proizvodnju. Trgovinske barijere im onda mogu pomoći da u začecima ne moraju brinuti o jačim tržišnim rivalima s kojima još nemaju šansu boriti se zbog slabe tržišne pozicije uzrokovane kratkim postojanjem. Isto tako, u kratkom roku moguće je da on potakne domaći rast i smanjenje vanjskotrgovinskog deficita (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/>, 26. lipnja 2021. godine).

Međutim, dugotrajni trgovinski sukobi imaju isključivo negativne posljedice. Cijene postaju više, smanjuje se potrošnja i dolaze do općenito stagnacije cjelokupne ekonomije.

Kada govorimo o mjerama nametnutim od strane SAD-a, prije svega treba reći da one prvenstveno čine štetu samim Amerikancima i američkim tokovima nabave dobara. Pitanje je samo vremena kada će se takva politika, ako već i nije, izjaloviti i posljedice napraviti prvenstveno SAD-u. Tu prvenstveno se govori o neizbježnom smanjenju kompetitivnosti američke tehnologije (Malović, 2019, str. 45).

Mnoge mjere uspostavljene od strane SAD-a velika su prijetnja liberalnom međunarodnom tržištu, a kojemu i dalje teže skoro sve zemlje svijeta. Posebno zabrinjava stav kada je riječ o sporu s Huaweiem, a tehnološki rat koji je tim mjerama uspostavljen nije u interesu nikoga.

4.4. Rješavanje trgovinskih sporova u okviru Svjetske trgovinske organizacije

Svjetska trgovinska organizacija međunarodna je organizacija koja čini institucionalni i pravni okvir multilateralnog trgovinskog sustava u područjima carine i trgovine robom, uslugama i intelektualnim vlasništvom. Osnovana je te je službeno počela s radom 1. siječnja 1995. godine. Ona je prerasla iz trgovinskog sporazuma 23 države potpisanog u Ženevi – Opći sporazum o carini i trgovini (GATT) iz 1947. godine kojim se pokrenula postupna liberalizacija trgovine i uklanjanje protekcionističkih mjera u trgovini robom ([http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/svjetska-trgovinska-organizacija-\(wto\)/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/svjetska-trgovinska-organizacija-(wto)/), 22. lipnja 2021. godine).

Kao zadaće WTO-a navode se sljedeće:

- osigurati provedbu već sklopljenih i budućih multilateralnih sporazuma
- organizirati nove trgovinske pregovore o daljnjoj liberalizaciji nacionalnih tržišta
- razmatrati i nadzirati trgovinske politike zemalja članica
- osigurati međunarodno sudište za rješavanje trgovinskih sporova i razlika između zemalja članica
- surađivati s ostalim organizacijama važnim za globalnu ekonomsku politiku
- pomagati i pružati tehničku pomoć zemljama u razvoju i slabije razvijenim zemljama
- poštivati i promicati norme za zaštitu čovjekova okoliša (Matić, 2004, str. 22).

Liberalizacija međunarodne trgovine je svrha djelovanja WTO te ona čini polaznu točku u stvaranju učinkovitog multilateralnog trgovinskog sustava koja se temelji na harmoniziranju i ujednačavanju sporazuma i dokumenata kao i drugih postupaka koji se odnose na uvoz i izvoz proizvoda. Isto tako, djeluje na harmoniziranje nacionalnog prava država članica te njihovih vanjskotrgovinskih politika, a kao glavni cilj organizacije može se navesti snižavanje i ukidanje carina, kao i uklanjanje ostalih barijera u međunarodnoj trgovini (Simić, 2018, str. 97).

4.4.1. Sistem rješavanja sporova u okviru Svjetske trgovinske organizacije

Kada govorimo o sistemu rješavanja sporova u okviru WTO, prije svega treba imati na umu da se tu ne radi o čistom sudskom procesu, s obzirom da ono nije dano u nadležnost nezavisnoj sudskoj vlasti. Za njega se koristi naziv kvazisudskog mehanizma (Arsić, 2017, str. 71).

Sistem rješavanja sporova u okviru WTO nastao je tijekom Urugvajске runde pregovoru o osnivanju WTO, kada je donesen Sporazum o pravilima kojima se u uređuje rješavanje sporova (*Dispute Settlement Understanding*, u daljnjem tekstu: DSU). Takav ojačan sustav rješavanja sporova predstavlja ozbiljan napredak u odnosu na onaj koji je postojao u okviru sporazuma GATT. Naime, osnovano je Tijelo za rješavanje sporova (*Dispute Settlement Body*), propisan je detaljan postupak u nekoliko faza kao i rokovi za poduzimanje pojedinih radnji radi osiguranja efikasnosti i brzine rješavanja sporova. Značajna je novina da je uvedena mogućnost ulaganja žalbe Prizivnom panelu (Bilas i Videc, 2011, str. 178).

Promjene koje su nastale stupanjem na snagu DSU prikazuju se kroz transformaciju sustava sa "*sympathetic approach*" prema "*rule oriented approach*". Dakle, došlo je do otklanjanja sustava rješavanja sporova prijateljskim pristupom razmatranja i savjetovanja putemformiranja radnih skupina te je nastao sustav u kojemu članice svoje sporove upućuju panelima profesionalaca koji imaju nezavisnu i isključivo profesionalnu ulogu (Arsić, 2017, str. 73).

Člankom 3.2. DSU propisan je cilj WTO, a koji glasi na način da mu je glavna svrha osigurati sigurnost i predvidljivost sustava multilateralne trgovine. Ukoliko se članica Organizacije ne pridržava sporazuma, odnosno krši načela i odredbe WTO, sustav za rješavanje sporova nudi efikasno i brzo rješenje donošenjem nezavisnih rješenja koja se moraju odmah provoditi. Članica koja ne prihvati takvo rješenje bit će podvrgnuta trgovinskim sankcijama (Bilas i Videc, 2011, str. 179).

Rješavanje sporova provodi se u tri faze: prva faza uključuje konzultiranje i posredovanje kako bi se došlo do zajedničkog rješenja; druga faza započinje sa zahtjevom oštećene države za osnivanjem panela koji zatim mora u daljnjem roku od 6 mjeseci ispitati slučaj i donijeti izvještaj; ova faza uključuje i postupak pred Prizivnim tijelom. Treća faza nastupa nakon

donošenja formalne odluke i sastoji se u provođenju i izvršenju odluke (Bilas i Videc, 2011, str. 180).

Kao što je to gotovo uvijek slučaj, i u okviru rješavanja sporova pred tijelima WTO, prednost se daje rješavanju spora putem konsenzusa, odnosno mirnim putem. Međutim, jasno je kako to ne može uvijek biti slučaj (Arsić, 2017, str. 73).

Postupak se obično pokreće od strane članice ili članica koje smatraju da je druga članica prekršila određena pravila WTO i uvela mjeru koju nije smjela, ili je to učinila na neki drugi nedozvoljeni način. Tada one mogu dobiti odobrenje za uvođenje protumjera ili ih se može uputiti, ako je to moguće, na sklapanje sporazuma s članicom koja je postupala protivno mjerama. Pri dolaženju do sporazuma, moguće je sudjelovanje Glavnog direktora. Međutim, ako sklapanje sporazuma nije moguće, odnosno ako strane ne mogu iznaći rješenje, članici koja je pokrenula spor zagantiran je postupak u kojemu će Tijelo za rješavanje sporova osnovati panel koji će prvo ispitati vrijednost prigovora, odnosno tužbe, a zatim putem prizivati žalbe. Drugostupanjsko tijelo je Prizivni panel kojeg, također osniva Tijelo za rješavanje sporova te je ono stalno tijelo, za razliku od panela koji se svaki puta iznova sastavlja. Prizivno tijelo svojom odlukom može potvrditi, preinačiti ili ukinuti odluku prvostupanjskog panela (Bilas i Videc, 2011, str. 170 i sl.).

Ako se tužiteljjev prigovor uvaži, ono dovodi do potencijalnog osiguranja opoziva mjere protivne pravilima WTO, a kompenzacija i protumjere nisu pravilo, već služe kao pomoćni, sekundarni odgovori na kršenje pravila i mjera WTO (Bilas i Videc, 2011, str. 179).

Način rješavanja sporova kako je do sad opisan, koncipiran je kao povjerljiv. To je inače značajna odlika svih arbitražnih sporova pa ona jako nalikuje sporu u okviru Međunarodne trgovinske arbitraže. Tajnost postupka se opravdava njenim diplomatskim tonom i kontekstom, kao i koncipiranjem po uzoru na arbitražu. Dakle, rasprave nisu otvorene za javnost, a podnesci koji se šalju tretiraju se kao povjerljivi dokumenti, osim ako ih podnositeljica ne odluči učiniti javno dostupnima (Arsić, 2017, str. 76).

Međutim, usprkos tome, uočljiv je trend otvorenosti i sve većeg otvaranja prema javnosti. Takav trend svakako doprinosi značaju i ulozi sporova pred WTO, jer iako je postupak unaprijed određen i temeljen na ravnopravnosti svih članica, geopolitička moć određenih članica igra značajnu ulogu. Ovakva vrsta transparentnosti kojoj se sve više teži to bi mogla promijeniti (Arsić, 2017, str. 76).

4.4.2. Intervencije Svjetske trgovinske organizacije u trgovinskom ratu Kine i SAD-a

Kada govorimo o utjecaju koji je WTO imao u aktualnom trgovinskom ratu SAD-a i Kine, prije svega, treba spomenuti da je SAD članica istog od samog osnutka, odnosno od 1995. godine, a sudjelovala je i u prethodnom sporazumu GATT od 1947. godine, a Kina je pristupila WTO 2001. godine.

SAD je s participacijom Kine u WTO imao problema od samog njenog ulaska u WTO, a odnosili su se na njeno prihvaćanje i prilagodbu pravilima WTO-a. 20% od ukupnog broja prigovora podnesenih WTO bili su oni upućeni prema Kini. Općenito su se svi sporovi između dviju država uspjeli riješiti diplomacijom i mirnim putevima rješavanja koje predviđaju DSU (Nwoke, 2019, str. 74).

SAD je do sada nametnute carine i druge tarife uvelike temeljila, između ostaloga, na odjeljku 232. Zakona o proširenju trgovine donesenog 1962. godine, a koji ovlašćuje predsjednika SAD-a da putem tarifa i drugih načina prilagodi uvoz dobara iz drugih zemalja ako se smatra da dosadašnja količina ili okolnosti uvoza ugrožavaju nacionalnu sigurnost. Isto tako, temeljem navedenog zakona, ministar trgovine može pokrenuti, *ex officio* ili na zahtjev, istragu. Svaka se takva istraga mora prijaviti ministru obrane koji se isto može konzultirati radi svih pitanja tijekom provođenja istrage. Ministarstvo trgovine podnosi izvještaj predsjedniku koji onda temeljem istog može izmijeniti ili prilagoditi uvoz po potrebi putem carina ili kvota. Kada govorimo o navedenom odjeljku, prije svega je o njemu bila riječ kada je SAD nametnuo carine na uvoz čelika i aluminija (<https://hr.moneynx.com/section-232-trade-expansion-act>, 02. srpnja 2021. godine).

Isto tako, svoje je protekcionističke postupke SAD uvelike temeljio na članku 301. svog Zakona o trgovini iz 1974. godine kojim je dopušteno uvođenje protekcionističkih mjera i postupaka prema trgovinskim partnerima koji u lošoj vjeri iskorištavaju svoje trgovinske mjere na štetu SAD-a. Navedeni članak sastoji i odredbe kojima se isključuje nadležnost WTO da utvrdi usklađenost navedenog s pravilima DSU (Adekola, 2019, str. 127). Odluka panela WTO, temeljena na prigovoru Europske unije, jasno daje do znanja da postoji nesklad načela WTO i takve odredbe i da kontrira temeljnim odredbama DSU. Međutim, ovakvo rješenje nije dovelo do ikakvih sankcija i izmjena spornih odredbi.

5. travnja 2018. godine Kina je formalno inicirala pokretanje postupka za rješavanje spora pred WTO protiv SAD-a zbog korištenja navedenog odjeljka, zahtijevajući provođenje prve faze postupka pred WTO u obliku pregovora i mirnog rješavanja spora sa SAD-om. S druge strane, SAD temelji svoju primjenu odjeljka na članku 21. GATT-a kojim je članicama omogućeno nametanje trgovinskih barijera radi zaštite nacionalne sigurnosti. Međutim, navedeni članak široko je poznat kao opcija za korištenje kod nuklearnih pitanja (Nwoke, 2019, str. 75)

Protiv SAD-a je pokrenulo postupak pred WTO još 8 država, uz Kinu, zbog korištenja Odjeljka 232. uključujući Indiju, Kanadu, Meksiko, Norvešku, Rusiju, Švicarsku, Tursku te Europsku uniju. S druge strane, SAD je odgovorio s pokretanjem sporova zbog nametnutih protumjera protiv Kanade, Kine, Europske unije, Meksika, Rusije i Turske. U svim sporovima, zatraženo je pokretanje postupka rješavanja spora od strane Tijela za rješavanje sporova (Voon, 2019, str. 46).

Iako su obje strane, i Kina i SAD, pokrenule postupke jedna protiv druge pred WTO, i jednoj i drugoj strani se zamjera što nisu čekale razrješenje sporova, već su odmah krenule na uvođenje daljnjih protekcionističkih mjera.

Kada je riječ o sigurnosnim mjerama na koje se poziva SAD, sve stranke u postupku su zahtijevale da se protekcionističke mjere uvedene čak i na temelju takve odredbe, svejedno moraju pred tijelima WTO analizirati i da potpadaju pod nadležnost rješavanja WTO (Voon, 2019, str. 47).

U velikom dijelu je do sada postojala značajna autonomija država pri pozivanju na uvođenje mjera radi zaštite nacionalne sigurnosti, međutim, takva se autonomija temeljila na dobroj volji i poštenju stranaka prilikom pozivanja na njih. Kod SAD je upitno to korištenje načela savjesnosti i poštenja te svi postupci ukazuju na manipulaciju tim odredbama.

S druge strane, pred WTO se raspravljalo i o odredbama kineskog Zakona o vanjskoj trgovini na kojem je temeljila svoje odluke o korištenju i nametanju protekcionističkih mjera. Točnije, sporan je članak 47. navedenog zakona. Navedena odredba omogućava Kini da suspendira primjenu bilo kojeg međunarodnog sporazuma kada stranka takvog sporazuma sama povrijedi odredbe istoga na štetu interesa Kine. U ovome trenutku, još ne postoji nikakva odluka WTO o spornom članku (Adekola, 2019, str. 129).

4.4.2. Budućnost Svjetske trgovinske organizacije kao posrednika u trgovinskim sporovima

Iz svega navedenog, očito se vidi manjkavost mehanizma WTO i nemoć njegovog pravog utjecaja kakav bi trebao imati. WTO pokazuje da je u okviru njegova djelovanja moguće praćenje propisane procedure i postupaka samo kada se radi o manje geopolitički moćnim akterima. U okviru geopolitičke moći koju imaju nesumnjivo i Kina i SAD, WTO ostaje bez alata svoje propisane jurisdikcije i moći.

Potpuno ignoriranje i odbacivanje postupka rješavanja spora u okviru WTO od strane Kine i SAD-a posebno otvara pitanje stvarne nadležnosti i utjecaja WTO na rješavanje trgovinskih sporova svojih stranaka.

Potreba za reformom u okviru WTO prisutna je već godinama, pogotovo reforme i promjene u okviru DSU pravila. Trgovinski rat Kine i SAD-a samo je ponovno usmjerio pažnju na to. Najviše prijedloga i prigovora ide u smjeru potrebe za uvođenjem novčanog kompenzacijskog pravnog lijeka koji bi državama članicama vratio povjerenje i smisao za pokretanjem i rješavanjem sporova upravo pred ovom organizacijom (Adekola, 2019, str. 133). Reforme su nužne za vraćanje povjerenja članica u sustav rješavanja sporova pred WTO.

Mnogi smatraju da je upravo vrijeme trgovinskog spora ovakvih razmjera kakve je poprimio trgovinski rat SAD-a i Kine idealno za uvođenje novina i opsežne reformske mjere i da bi upravo u takvom trenutku one uživale najveću potporu.

Kada trgovinski najsnažnije države, poput Japana, Kine, SAD-a, Europske unije, ustraju u poštivanju mehanizama i odluka WTO, on dobiva na svom statusu i značenju te dobiva međunarodni integritet i vjerodostojnost. Međutim, kada je situacija takva da trgovinski najznačajnije države odluče ignorirati njegove mehanizme, raspad takvog sistema vrlo je izvjestan. Destabilizacija WTO nikome nije u interesu, a nepostojanje efikasnog međunarodnog okvira za rješavanje trgovinskih sporova predstavljao bi veliku prijetnju globalnom miru i međunarodnoj trgovanju u uvjetima globalizacije. Uspješnost WTO-a ključna je za daljnji razvitak i ponovnu uspostavu liberalizacije svjetske trgovine (Bilas i Videc, 2011, str. 192-193).

5. ZAKLJUČAK

Trgovinska politika, odnosno trgovina općenito, jedan je od najznačajnijih elemenata gospodarske politike i gospodarstva države općenito pa tako i njegovog rasta. Država kao nositelj vanjskotrgovinske politike ima značajnu ulogu u međunarodnim trgovinskim tokovima i svojim odlukama može značajno utjecati na svjetske trgovinske trendove. Pritom se koristi raznim vanjskotrgovinskim instrumentima od kojih su najznačajnije carine, međutim postoje i razni necarinski instrumenti koji dobivaju na sve većoj važnosti.

U radu je prikazan suvremeni trend kretanja u trgovinskoj politici glavnih aktera na svjetskoj sceni, kroz nekoliko aspekata. Vidljive su protekcionističke težnje država kojima se u vremenima krize, nastoje zaštititi nacionalni interesi. Tome doprinosi i trgovinski rat koji se vodi između Kine i SAD-a, a koji takvim protekcionističkim težnjama daje poseban legitimitet i poticaj. U takvim uvjetima dolazi do promjena i na polju liberalizacije svjetske trgovine koja se okreće regionalnim dogovorima i suradnjama, također, u cilju zaštite internih interesa.

Uz sve navedeno, prisutan je i trend usporene globalizacije, što s obzirom na sve do sad utvrđene trendove ne čudi, s obzirom da u uvjetima zatvaranja nacionalnih gospodarstava, globalizacija nikako ne može ispuniti svoj puni potencijal. Među stručnjacima čak postoji bojazan o pretvaranju tog trenda *slowbalizacije* u trend *deglobalizacije* u kojemu će krivlja postati negativna.

Isto tako, postoji sve veća težnja država za sklapanjem manjih regionalnih i čak bilateralnih trgovinskih sporazuma što doprinosi zatvaranju tržištu. S druge strane, svjetske organizacije kao i razne druge unije zemalja, posebice Europska unija, pokazuju težnju i nastojanje za stvaranje i okretanje multilateralnim sporazumima koji se smatraju optimalnim sredstvom za stvaranjem liberalnog i slobodnog vanjskotrgovinskog tržišta.

Uz trgovinsku politiku vežu se i brojne druge politike, prije svega je tu isprepletana poljoprivredna politika država koja pokazuje još značajnije restriktivne tendencije u obliku carina i drugih načina zaštite domaćeg tržišta. Uz trgovinsku politiku veže se i fiskalna politika, s obzirom da prihodi od carina predstavljaju značajan izvor financiranja države.

Kada je riječ o trgovinskom ratu SAD i Kine, i tu je vidljiva politička pozadina njegova nastanka. Mnogi apeliraju na kraj trgovinskog rata ukazujući na visoku cijenu njegovog daljnjeg tijeka. Svakako je ključno shvatiti složenost odnosa dviju analiziranih država, a ne treba ni zaboraviti da se u velikom dijelu njihov odnos temelji na međusobnoj suradnji. Zato mnogi

zaključuju kako se radi o odnosu kojim se može upravljati i koji je u interesu obje strane povoljno riješiti.

Kada bi trebalo okarakterizirati trgovinski rat kao pozitivnu ili negativnu pojavu, odgovori bi varirali, a najviše bi njegovi efekti ovisili o samom trajanju trgovinskog sukoba, s obzirom da on na kratke staze može donijet i određene pozitivne efekte.

U radu je prikazan i okvir djelovanja WTO, kao i njegova manjkava uloga u usmjeravanju trgovinskog sukoba Kine i SAD-a. U okviru trgovinskog rata dviju zemalja, značaj i opstojnost WTO kao organizacije u cjelini, je poljuljan. Potreba za njegovim jačanjem i stabilizacijom njegove pozicije na svjetskoj sceni od krucijalne je važnosti. To je jedino moguće postići značajnim reformama u okviru njegovih DSU, kao i njegovim zauzimanjem čvrste pozicije u primjeni sada dostupnih mjera i sankcija kako bi dokazao i ponovno stabilizirao svoju ulogu u trgovinskim sporovima.

Iako postoji opća suglasnost o neizbježnim promjenama na svjetskoj ljestvici i položaju svjetskih sila, uloga Kine i dalje je sporno pitanje. Iako postoji bojazan o ambicijama Kine, mnogi smatraju kako ona još nema kapaciteta zamijeniti SAD na globalnoj sceni u ulozi koju je do SAD vršio, a i još uvijek vrši. Sugerira se da bi Kina trebala, prije svega, usredotočiti se na jačanje svoje regionalne pozicije. Jović-Lazić (2019) isto zaključuje kako je nova globalna dinamika naglašava potrebu da SAD i Kina uspostave okvir koji bi im omogućio zajedničko vodstvo, s obzirom da nijedna nije voljna ni sposobna svijet voditi jednostrano.

POPIS LITERATURE

1. Aćimović, M. (1994) Oblici protekcionizma u međunarodnoj razmjeni, *Tourism and hospitality management*, 1 (1), str. 9-21.
2. Adekola, T. A. (2019) US – China trade war and the WTO dispute settlement mechanism, *Journal of International Trade Law and Policy*, 18 (3), str. 125 – 135.
3. Ajami, R. (2020) US-China Trade War: The Spillover Effect, *Journal of Asia –Pacific Business*, 21 (1), str. 1-3.
4. Arsić, N. (2017) Institucionalni okvir sistema za rešavanje sporova svetske trgovinske organizacije i transparentnost postupka kroz prizmu sličnosti i razlika sa međunarodnim trgovinskim arbitražama, *Škola biznisa*, 2 (1), str. 70-77.
5. Baban, Lj., Marijanović G. (1996) *Međunarodna ekonomija*, Osijek: Ekonomski fakultet Osijek.
6. Babić, V. (2020) Protekcionizam i američka vanjskotrgovinska bilanca. U: Cvečić, I. i Tomljanović, M., ur. *Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?* Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
7. Bilas, V., Videc, A. (2011) Učinkovitost sustava za rješavanje sporova Svjetske trgovinske organizacije, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 9 (2), str. 175-194.
8. Business Standard. Dostupno na: https://www.business-standard.com/article/international/slowbalisation-will-the-slowng-global-economy-be-a-boon-or-bane-119082100206_1.html, [28. lipnja 2021.]
9. China Briefing, US, China Sign Phase One Trade Deal: How to Read the Agreement. Dostupno na: <https://www.china-briefing.com/news/us-china-phase-one-trade-deal-takeaways-businesses-global-trade/>, [24. lipnja 2021.]
10. Corporate Finance Institute, Trade war: Economic conflicts between countries through trade barriers. Dostupno na: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/>, [15. lipnja 2021.]
11. DW, Protekcionizam na 'mala' vrata. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/protekcionizam-na-mala-vrata/a-16935948> [07. travnja 2021.]
12. DW, Zašto se svađaju SAD i Kina?. Dostupno na: <https://www.dw.com/bs/za%C5%A1to-se-sva%C4%91aju-sad-i-kina/a-54339805>, [15. lipnja 2021.]

13. Erent-Sunko Z., Pilipović O., Rančić N. (2010) Neke osobitosti evolucije ekonomske politike protekcionizma od antike do postmoderne, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 60 (5), str. 1047-1080.
14. Europska komisija, Uravnotežena i napredna trgovinska politika za ostvarivanje prednosti globalizacije. Dostupno na: http://publications.europa.eu/resource/cellar/4a4b13f2-e3a6-11e7-9749-01aa75ed71a1.0008.03/DOC_1 [24. lipnja 2021.]
15. Grgić, M., Bilas, V. (2008) *Međunarodna ekonomija*, Zagreb: Lares plus.
16. Henn C., Mcdonald B. (2014) Crisis Protectionism: The Observed Trade Impact, *IMF Economic Review*, 62 (1) , str 77-118.
17. Investopedia, Trade war, Dostupno na: <https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp> [15. lipnja 2021.]
18. Jović-Lazić, A. (2019) The controversies of US policy towards China in the Trump era. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
19. Kesner-Škreb M. (2003) Carina, *Financijska teorija i praksa*, 27 (3), str. 387-389.
20. Kersan-Škabić I. (2012) *Ekonomija Europske unije*, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“.
21. Krivokuća, Z. i Cvečić, I. (2020) Razvoj trgovine EU u kontekstu nove generacije bilateralnih trgovinskih sporazuma. U: Cvečić, I. i Tomljanović, M., ur. *Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?* Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
22. Kurt, B., Sofuoğlu, E., Alver, A. (2020) A turning point in globalisation: the validity of slowbalisation for the G-7 countries. U: Sayar, R., ur. *New trends in the world economy in the 21st century: the evaluations on slowbalisation and globalisation*. Ekin Yayinevi, str. 21-41.
23. Liu, T., Thye Woo, W. (2018) Understanding the U.S. – China Trade War, *China Economic Journal*, 11 (3), str. 319 – 340.
24. Lončar, J. (2005) Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja, *Geoadria*, 10 (1), str. 91-104.
25. Malović, M. (2019) Simple economics of the US – China trade war, *Poslovna ekonomija*, 13 (1), str. 38 – 46.
26. Matić, B. (2004) Vanjskotrgovinsko poslovanje. Zagreb: Sinergija nakladništvo.
27. Matić, B. i Lazibat, T. (2001) Od GATT do WTO, *Ekonomski pregled*, 52 (5-6), str. 692-707.

28. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, Multilateralni odnosi. Dostupno na: [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/svjetska-trgovinska-organizacija-\(wto\)/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staro-ijvhj/svjetska-trgovinska-organizacija-(wto)/), [22. lipnja 2021.]
29. Mint, Top 5 famous trade wars in history. Dostupno na: <https://www.livemint.com/Politics/78YKGIldxbKUIINTFqYEB1OP/Top-5-infamous-trade-wars-in-history.html>, [15. lipnja 2021.]
30. Mirković, M. (2012) *Trgovina i unutrašnja trgovinska politika: pretisak s komentarima*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu: Ekonomski fakultet.
31. Mob, Američko – kineski rat zalazi u opasnu fazu. Tko je sljedeći na redu i slijedi li nova polarizacija svijeta?. Dostupno na: <https://mob.hr/americko-kineski-trgovinski-rat-zalazi-u-opasnu-fazu-tko-je-sljedeci-na-redu-i-slijedi-li-nova-polarizacija-svijeta/>, [24. lipnja 2021.]
32. Money Nx, Uvod u odjeljak 232. Zakona o širenju trgovine. Dostupno na: <https://hr.moneynx.com/section-232-trade-expansion-act>, [24. lipnja 2021.]
33. Nwoke, U. (2019) Imposition of trade tariffs by the USA on China: implications for the WTO and international trade law, *Journal of international trade law and policy*, 19(2), str. 69 – 84.
34. Orešković, M. (2019) Ugovori o slobodnoj trgovini, Zagreb: RRIIF - Visoka škola za financijski menadžment.
35. Organizacija za svjetsku ekonomiju i razvoj i Svjetska trgovinska organizacija (2019) *Export diversification at the time of slowbalisation*, Pariz, OECD Publishing.
36. Pertot V. i Sabolović D. (2004) *Međunarodna trgovinska politika*, Zagreb: Narodne novine.
37. Pricewaterhousecoopers Global, Predictions for 2020: "Slowbalisation" is the new globalisation. Dostupno na: <https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/global-economy-watch/predictions-2020.html> [27. lipnja 2021.]
38. Radić, S. i Tomljanović, M. (2020) Razvoj unutarnjeg tržišta EU u uvjetima prikriivenog protekcionizma. U: Cvečić, I. i Tomljanović, M., ur. *Liberalizacija, integracija, globalizacija i afirmacija protekcionizma?* Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
39. Simić J. (2018), Kraj posthladno-ratovske ere: izazovi za globalizaciju i slobodnu trgovinu, *Forum za sigurnosne studije*, 2 (2), str. 95 – 118.
40. Singh, G. (2019) China–US Trade War: An Overview, *Management and Economics Research Journal*, 5 (4), str. 1-7.

41. Strenja L., Lukavac M. (2018) Priroda vanjskotrgovinskih odnosa SAD-a i EU-a s osvrtom na TTIP, *Oeconomica Jadertina*, 8 (1), str. 30-41.
42. The Economist, Has Covid-19 killed globalisation?. Dostupno na: <https://www.economist.com/leaders/2020/05/14/has-covid-19-killed-globalisation>, [27. lipnja 2021.]
43. Titievskaia, J., Kononenko, V., Navarra, C., Stamegna, C., Zumer, K. (2020) Slowing down or changing track? Understanding the dynamics of 'Slowbalisation', Brussels: European Union.
44. VanGrasstek, C. (2013) *The History and Future of the World Trade Organization*, Switzerland: WTO Publications.
45. Vizjak, A., Alkier Radnić, R., Krstinić Nižić, M. (2009) Republika Kina u međunarodnoj ekonomiji, *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business and Economic Issues*, 22 (1), str. 127 – 135.
46. Voon, T. (2019) Can International Trade Law Recover? The Security Exception In WTO Law: Entering a New Era, *AJIL Unbound*, 113 (1), str. 45 – 50.
47. Vujačić, I. (2019) The U.S. – China Economic Confrontation: the Paradoxical Result, *Ekonomika preduzeća*, 68 (1-2), str. 147 – 161.

POPIS SLIKA

Slika 1. Indeks globalizacije za razdoblje od 1970. godine do 2016. godine.....16

POPIS TABLICA

Tablica 1. Usporedni podaci o ostvarenim prihodima Carinske uprave RH u 2018. godini u odnosu na 2019. godinu... 22

Tablica 2. Usporedni podaci o ostvarenim prihodima Carinske uprave RH u 2019. godini u odnosu na 2020. godinu... 22

ŽIVOTOPIS

Silvija Kulaš je rođena 22.12.1997. godine u Gospiću gdje je završila osnovnu i srednju školu. Nakon završetka Opće Gimnazije upisuje Ekonomski fakultet u Zagrebu. Tijekom studiranja odradila je nekoliko studentskih poslova od kojih se ističe trogodišnji rad u Lidl trgovinama. Između ostaloga radila je kao referent u odjelu Prodaje, također, za SDC Lidl te kao administrativni pomoćnik u knjigovodstvenom servisu (INA). Zahvaljujući studentskim poslovima stekla je iskustvo rada s ljudima, fleksibilnost i organiziranost te iskustvo rada s Microsoft Office paketom (Power Point, Excel, Word).